

PROBLEMATA

IŠANKSTINIS ATSIKRENKŠTIMAS

Sena patarlė, paimta iš išorinio ir regimojo pasaulio, sako: "Duonos gauna tik tas, kas dirba". Keista, bet ši patarlė netinka tam pasauliui, kuriam labiausiai priklauso; mat išorinis pasaulis pavaldus netobulumo dėsniai, ir jame labai dažnai duonos gauna ir nedirbantis, miegantis gauna jos gausiau negu dirbantis. Išoriniame pasaulyje viskas priklauso savininkui; šis pasaulis vergauja indiferentiškumo dėsniai ir žiedo dvasia paklūsta jį turinčiam, nesvarbu, ar jis Nuredinas, ar Aladinas²⁵. Turintis pasaulio lobius juos turi, nesvarbu, kaip juos būtų įgijęs. Dvasios pasaulyje yra kitaip. Čia viešpatauja amžina dieviška tvarka, čia nelyja vienodai ir ant teisiųjų, ir ant neteisiųjų, saulė čia nešviečia tiek geriems, tiek blogiems ir tik dirbantis gauna duonos, tik tas, kuris bijojo, randa atilsį, tik tas, kuris nusileidžia į požemio pasaulį, išgelbsti mylimąją, tik tas, kuris išsitraukia peilį, įgyja Izaoką. Dirbti nenorintis duonos negauna ir yra apgaunamas taip kaip dievai apgavo Orfėją, vietoj mylimosios pakišdami orinį pavidalą, apgavo, nes jis buvo minkštaširdis, nedrąsus, apgavo, nes buvo kitaristas, o ne vyras. Nepadės tau nė tai, kad tavo tėvas Abraomas²⁶, arba kad turi septyniolika protėvių; nenorinčiam dirbti tinka tai, kas parašyta apie Izraelio mergaites - jis gimdo vėją²⁷, o norintis dirbti gimdo savo paties tėvą.

Esama pažinimo, kuris ko gero įneš į dvasios pasaulį tą patį indiferentiškumo dėsnį, po kurio jungu dūsauja išorinis pasaulis. Jis teigia, kad pakanka žinoti tai, kas didu, ir jokių kitų pastangų nebereikia. Tačiau pasaulis todėl ir negauna duonos, žūsta nuo alkio, tuo tarpu viskas virsta auksu. Ir ką gi jis žino? Graikų laikais buvo tūkstančiai žinojusių visus Miltiado triumfus, nesuskaičiuojamos galybės tokių buvo vėlesnėse kartose, bet tik vienam jie neleido miegoti²⁸. Nesuskaičiuojamos kartos žodis žodinė atmintinai mokėjo pasakojimą apie Abraomą - o kiek dėl jo negalėjo užmigti?

Pasakojimas apie Abraomą ypatingas, nes nors ir kaip menkai suprantamas, jis vis tiek visuomet didingas, nors ir čia viskas priklauso nuo to, ar norima dirbti bei save apsunkinti. Tačiau pasakojimas bus suprantamas, net jei ir nebus dirbama. Abraomas išaukštinamas - tačiau kaip? Viskam suteikiama labai įprasta išraiška: "Didu buvo tai, kad jis taip mylėjo Dievą, jog norėjo jam paaukoti tai, kas geriausia". Tai labai teisinga, bet "geriausia" yra neapibrėžtas pasakymas. Minčių ir lūpų srautas Izaoką ir "geriausia" labai lengvai sutapatina, ir medituojantis gali ramiai rūkyti pypkę, o klausantysis gali patogiai ištiesti kojas. Jei tasai turtingas jaunuolis²⁹, kurį susitiko Kristus, būtų pardavęs visą savo labą ir išdalijęs vargšams, tai turėtume jį girti, kaip ir visa, kas didu, ir vis dėlto, norėdami jį suprasti, turėtume gerai paplušėti, nors ir paaukojęs kas geriausia, jis dar nebūtų tapęs Abraomu. Abraomo istorijoje nepastebima baimė; mat pinigams etinio įsipareigoji-

mo neturime, o sūnui tėvas turi aukščiausią ir švenčiausią įsipareigojimą. Tačiau baimė yra pavojingas dalykas lepiems, todėl norima kalbėti apie Abraomą jos nepaisant. Taigi ir kalbama, kalbėjimo sraute supainiojant du dalykus: Izaoką ir "geriausią", ir viskas klojasi kuo puikiau-siai. Dabar įsivaizduokite, kad tarp klausytojų ką nors kamuoja nemiga - tuomet visai netoli ir baisiausias, giliausias, tragiškas ir komiškas nesusipratimas. Jis grįžtų namo, jis norėtų padaryti kaip Abraomas; juk sūnus yra tai, kas geriausia. Jei pasakotojas tai sužinotų, tai tikriausiai nueitų pas jį ir sukaukęs visą savo dvasininko orumą suriktų: "Pasišlykštėtinas žmogau, visuomenės atmata, koks velnias tave apsėdo, kad nori nužudyti savo sūnų!" Ir dvasininkas, nejautęs jokios šilumos ar neliejęs prakaito pamokslaudamas apie Abraomą, stebisi savimi, stebisi tuo nuoširdžiu pykčiu, su kuriuo užgriaudėjo ant ano vargšo žmogaus; jis džiaugėsi savimi; mat niekada nebuvo kalbėjęs su tokia energija ir įkarščiu, jis pasakė sau ir savo žmonai: "Aš juk oratorius, man trūko tik progos; sekmadienį, kalbėdamas apie Abraomą, visiškai nebuvo susijaudinęs." Jei pasakotojas būtų turėjęs bent tiek proto, kad turėtų ką prarasti, tai, manau, netektų ir jo, nusidėjėliui ramiai ir oriai atsakius: juk būtent taip tu pats sekmadienį mokei. Kaip tai galėjo dvasininkui ateiti į galvą? Tačiau taip buvo, ir klaida buvo tik ta, kad jis nežinojo ką sako. Argi neatsiras nė vieno poeto, kuris galėtų ryžtis verčiau teikti pirmenybę tokioms situacijoms, o ne tiems niekam ir tuštybei, kurių pripildytos komedijos ir ro-

manai! Komizmas ir tragizmas susiliečia absoliučioje begalybėje. Dvasininko kalba gal buvo juokinga ir pati sa- vaime, bet be galo juokinga ji tapo savo poveikiu, ir tai visai natūralu. O jei nusidėjėlis, paveiktas kaltinamosios kunigo kalbos, visiškai neprieštaraudamas būtų iš tikrųjų atsivertęs, jei tas uolusis dvasininkas būtų nuėjęs namo, džiaugdamašis mintimi, kad gali paveikti ne tik iš sakyk- los, bet pirmiausia savo neatremiama sielų ganytojo galia - sekmadienį jis žadino entuziazmą bendrijai, o tuo tarpu pirmadienį nelyginant Cherubinas su liepsna švytruojan- čiu kardu³⁰ stojo prieš tą, kuris savo poelgiu nori paneigti senąją patarlę, jog pasaulyje nebūna taip, kaip dvasininkas moko*.

Kita vertus, jei nusidėjėlis nesileistų įtikinamas, jo situacija būtų pakankamai tragiška. Jis, ko gero, būtų nu- baustas mirties bausme ar išsiųstas į beprotnamį, trumpai tariant, jis taptų nelaimingas vadinamosios tikrovės atžvil- giu, antra vertus, aš manau, kad Abraomas padarė jį lai- mingą, nes dirbantis neprazūva.

Kaip paaiškinti tokį prieštaravimą, kuris būdingas ir šiam pasakotojui? Ar todėl, kad Abraomas yra gavęs išankstinę teisę būti didžiu žmogumi, ką jis daro - didu, o kai tą patį daro kitas - nuodėmė, dangaus besišaukianti

* Senaisiais laikais būdavo sakoma: gaila, kad pasaulyje nebūna taip, kaip dvasininkai pamokslauja, - galbūt ateis laikas, ypač filosofi- jai padedant, kai bus galima sakyti: laimei nebūna taip, kaip kunigai pamokslauja, mat gyvenime yra šiek tiek prasmės, o jų pamoksle - visai jokios.

nuodēmē? Tuomet aš nenorīu dalyvauti tokīame kvailame gyrīme. Ir jei tikējīmas negali ketīnīmo nužudyti pavērstī švēntu poelgiu, tai tebūnie Abraomas teisīamas kaip ir visī kītī. Jei trūksta drāsos īkī galo īšmāstyti savo mīntī ir pasakyti, kad Abraomas buvo žudīkas, tai gerīau īgyti šīos drāsos, negu gāīstī laīkā nepelnytiems pagyrimams. Etīniu požiūriū Abraomas Izaokā norējo nužudyti, religīniu - jī paaukotī, bet būtent šīoje priēstaroje ir glūdi tas siaubas, kurī gali neleisti žmogūi užmīgtī, tačīau be šīo siaubo Abraomas nebūtū tas, kas yra. O gal Abraomas anaīptol nepadarē to, kas pasakojama, gal ano meto aplīkybēmīs tai buvo visai kas kītā. Tad pamīrškīme jī; mat ko vērta pastanga atsimīntī tai, kas praējo ir negali taptī dabartīmī. O gal pasakotojas kažkā pamīršo, ir tai tolygu etīnīam užmīršīmui fakto, kad Izaokas buvo jo sūnus. Būtent, atmetus tikējīmā, tampantī nulīu arba nīeku, lieka tik grynās faktas, kad Abraomas norējo nužudyti Izaokā, o tai pamēgdžīotī gana lengva kiekvīenam, neturīnčīam tikējīmo, tikējīmo, kurī šītai apsunkīntū.

Man savo ruožu netrūksta drāsos īšmāstyti mīntī īkī galo; īkī šīol aš nebījojau jokīos mīntīes, jei tektū susīdur-tī su kītokīa, tai tīkīuosī, jog man užtektū nuošīrdumo pasakyti - šīos mīntīes aš bījau, jī sujūdīno manyje kažkā kītā, ir todēl aš jos nemāstysīu, - jei elgīuosī neteīsīngai, bausmē netruks atēitī. Net jei teīsībēs nuosprendžīu būčīau pripažīnēs, kad Abraomas yra žudīkas, net ir tuomet nežīnau, ar būčīau galējēs nuslopīntī savo pietetā jam. Jei būčīau taip manēs, turbūt būčīau tai nutylējēs; mat ī to-

kias mintis kiti neturi būti pašvenčiami. Tačiau Abraomas nėra akinanti iliuzija, jis negavo šlovės veltui ir tai nebuvo likimo užgaida.

Ar įmanoma apie Abraomą kalbėti atvirai, nebijant, kad kokiam asmeniui aptems protas ir jis pasielgs taip pat? Ir jei nedrįsčiau apie Abraomą kalbėti atvirai, tai apie jį visiškai nutylėčiau - pirmiausia nepažeminčiau jo taip, kad kaip tik dėl to jis taptų sąžais silpniesiems. Mat jei tikėjimas paverčiamas viskuo, t.y. tuo, kuo jis yra, tuomet manau, kad mūsų laikais, vargu ar pasižyminčiais tikėjimo pertekliumi, galima apie jį kalbėti be pavojaus, ir Abraomui prilygti galima tik tikint, o ne žudant. Jei meilė paverčiama trumpalaikė žmogaus nuotaika, geidulingu jauduliu, tai kalbant apie meilės žygdarbius tik spendžiamos kilpos silpniesiems. Juk praeinantį jaudulį patiria kiekvienas, bet jei dėl to kiekvienas darys baisųjį dalyką, kurį meilė pašventino kaip nemirtingą žygdarbį, tuomet bus prarasta viskas - ir žygdarbis, ir paklydėlis.

Taigi galima drąsiai kalbėti apie Abraomą; mat didis dalykas, suvokiamas savo didybėje, niekada negali sužeisti; jis yra tarsi dviašmenis kardas, kuris ir žudo, ir gelbsti. Jei man kristų burtas apie tai kalbėti, pradėčiau atskleidamas, koks pamaldus ir dievobaimingas vyras buvo Abraomas, vertas vadintis Dievo išrinktuoju. Tik šitokiam gali būti skiriamas toks išmėginimas, bet ką gi reiškia "toks"? Toliau pavaizduočiau, kaip Abraomas mylėjo Izaoką. Visų gerųjų dvasių prašyčiau padėti, kad mano kalba žerėtų, kaip žeri tėviška meilė. Tikiuosi, kad viską pavaiz-

duočiau taip, jog karaliaus žemėse ir valdose nedaug teatsirastų tėvų, drįstančių teigti, jog ir jie šitaip mylėjo. Tačiau jeigu jie nemylėjo kaip Abraomas, tai kiekviena mintis paaukoti Izaoką yra gundymas [*Anfægtelse*]³¹. Apie tai būtų galima kalbėti nemažai sėkmadienių, juk nereikia savęs skubinti. Jei būtų kalbama teisingai, tai pasekmės būtų tokios, kad dalis tėvų visai nenorėtų klausytis toliau, o tuo tarpu džiaugtųsi, jei jiems iš tikrųjų pavyko mylėti taip, kaip mylėjo Abraomas. Jei atsirastų nors vienas, kuris, išgirdęs apie tai, kas didu, bet ir baisu Abraomo poelgyje, drįstų eiti tuo keliu, tuomet pasibalnočiau arklį ir jočiau su juo. Kiekvienąsyk stabtelėjus pakeliui į Morijos kalną, jam aiškinčiau, jog jis dar gali apsisukti, dar gali apgailėti tą nesusipratimą, kad yra pašauktas išmėginimui tokia kova, jog gali prisipažinti stokojąs drąsos - ir Dievas pats galėtų pasiimti Izaoką, jei norėtų jį turėti. Esu tvirtai įsitikinęs, kad toksai žmogus nėra atstumtas, jis galėtų būti palaimintas kaip ir kiti, bet jis nebūtų palaimintas laiko būvyje. Argi net labiausiai tikinčiais laikais toks žmogus būtų teisiamas ne šitaip? Pažinojau žmogų, kuris, jei būtų buvęs kilniaširdis, būtų galėjęs išgelbėti mano gyvenimą. Jis pasakė tiesiai: "Gera matau, ką galėčiau padaryti, bet nedirštu, bijau, kad vėliau man pritrūks jėgų, kad gailėsiuos." Jis nebuvo kilniaširdis, bet kas dėl to liautųsi jį mylėjęs?

Jei būčiau taip kalbėjęs ir sujaudinęs klausytojus tiek, kad jie būtų pajutę tikėjimo dialektinę kovą ir milžinišką tikėjo aistrą, nebūčiau klausytojų suklaidinęs tiek, kad

jie imtų manyti: "Jis tiki taip tvirtai, kad mums pakanka įsikabinti jam į skvernus". Mat kaip tik pridėčiau: "Aš visiškai netikiu. Iš prigimties esu skvarbaus proto, o įžvalgiems labai sunku atlikti tikėjimo judesį, tačiau aš ir nepriedu jokios savarankiškos vertės sunkumui, kuri nugalėjęs įžvalgusis nueina toliau nei paprasčiausi ir vienpusiškiausi žmonės, ateinantys ten lengviau".

Meilės kunigai yra poetai, ir kartais girdėti balsų, mokančių ją pagerbti, bet apie tikėjimą negirdėti nė žodžio, - kas aukština šią aistrą? Filosofija eina toliau. Teologija sėdi pasidažiusi prie lango ir meilinas, mėgindama parsiduoti filosofijai. Suprasti Hegelį sunku, suprasti Abraomą - vieni niekai. Pralenkti Hegelį - stebuklas, pralenkti Abraomą - visų lengviausia. Aš savo ruožtu praleidau nemaža laiko, norėdamas suprasti Hegelio filosofiją, ir manausi kai ką supratęs, man užtenka įžūlumo manyti, jog jei aš, nepaisant įdėtų pastangų, kai kur negaliu jo suprasti, tai dėl to, kad jam pačiam buvo nevisiškai aišku. Visa tai darau lengvai, natūraliai, man dėl to galva neplyšta. Kita vertus, kai turiu galvoti apie Abraomą, tai lieku tarytum sutriuškintas. Kiekvieną akimirką susiduriu su tuo didžiuliu paradoksu, kuris yra Abraomo gyvenimo turinys, kiekvieną akimirką esu atstumiamas, ir mano mintis, net ir labai aistringa, į jį neįsisiskverbia, nepažengia nė per plauką toliau. Norėdamas, kad man atsivertų nors kokio perspektyva, įtempiu kiekvieną raumenėlį ir tą pačią akimirką mane ištinka stabas.

Nesu nepažinęs to, kuo pasaulyje žavimasi kaip didžiais ir kilniais dalykais, mano siela jaučia su jais giminybę, visu savo nusizeminimu ji yra įsitikinusi kad didvyris kovojo ir dėl manęs, ir kontempliavimo akimirką aš sušunku sau: *jam tua res agitur*³²? Aš įsiskverbiu mintimis į didvyrį, bet negaliu įsiskverbti į Abraomą, pasiekęs aukštį, krentu žemyn, nes tai, su kuo susiduriu, yra paradoksas. Tačiau todėl aš toli gražu nemanau, kad tikėjimas yra kažkas žema, bet atvirkščiai, kad tai yra aukščiausia ir kad filosofijai negarbinga vietoj tikėjimo duoti kažką kita ir tikėjimą laikyti per nieką. Filosofija negali ir neturi duoti tikėjimo, tačiau turi suprasti pati save, žinoti, ką būtent ji siūlo ir nieko neimti, o pirmiausia neišvilioti iš žmonių ko nors, tarytum tai būtų niekas. Nesu nepažinęs gyvenimo vargo [*Nød*] ir pavojų, jų nebijau ir drąsiai juos pasitinku. Nesu nepažinęs ir to, kas baisu, mano atmintis yra ištikima žmona ir mano fantazija yra tai, kas aš pats nesu, - darbšti maža mergaitė, visą dieną ramiai sėdinti prie savo darbo, o vakare mokanti man šnekėti taip gražiai, kad esu priverstas į tai pažvelgti, nors ir ne visada ji piešia peizažus bei gėles, ar pastoralines idiles. Esu tai matęs savo akimis ir nebėgu išsigandęs, bet labai gerai žinau, jog net ir drąsiai pasitinkant, mano drąsa vis tiek nėra tikėjimo drąsa ir su ja nepalyginama. Aš negaliu atlikti tikėjimo judesio, negaliu užsimerkti ir pasitikėdamas mestis į absurda, man tai negalimybė, bet aš tuo nesigiriu. Esu įsitikinęs, kad Dievas yra meilė; šioji mintis turi man pirminę lyrinę galią. Kai ji šalia manęs,

esu neapsakomai palaimingas, kai jos nėra, ilgiuosi jos stipriau nei mylintysis savo objekto, bet aš netikiu, šitos drašos man trūksta. Dievo meilė man yra nelygstama visos tikrovės atžvilgiu tiek tiesiogine, tiek perkeltine prasme. Nesu toks bailus, kad verkšlenčiau ir skųščiausi, bet ir ne toks klastūnas, kad neigčiau, jog tikėjimas yra kažkas daug aukštesnio. Galiu ir toliau taip gyventi, esu džiugus ir patenkintas, bet tai nėra tikėjimo džiaugsmas ir palyginti su juo nelaimingas. Aš nevarginu Dievo savo smulkiais sielvartais, aš nesirūpinu atskyrybėmis, žvelgiu tik į savo meilę ir palaikau jos mergišką ugnį tyrą ir aiškia; o tikėjimas yra įsitikinęs, kad Dievas rūpinasi ir mažiausiu. Esu patenkintas, jog šiame gyvenime esu sutuoktas kaire ranka³³, tikėjimas yra pakankamai nusižeminęs, kad trokštų dešinėsios, ir aš neneigiu ir niekada neneigsiu, kad tai yra nusižeminimas.

Argi iš tikrųjų mano laikais kiekvienas geba atlikti tikėjimo judesį? Ir jei pernelyg neklystu, jie greičiau linę didžiulis, jog daro tai, ką mano mane nepajėgiant padaryti, t.y. neužbaigtus [judesius]. Mano siela priešinasi daryti tai, kas atsitinka taip dažnai - apie tai, kas didu, kalbėti nežmoniškai, tarytum keli tūkstantmečiai būtų milžiniškas atstumas, aš mieliau kalbu apie tai žmoniškai, taip, tarytum tai būtų atsitikę vakar, ir leidžiu tik pačiai didybei būti atstumu, kuris nei išaukština nei pasmerkia. Ir jei aš (kaip tragiškas didvyris; mat aukščiau aš negaliu pasiekti) būčiau buvęs pašauktas šitokiai išimtinai karališkai kelionei, kaip toji kelionė į Morijos kalną, gerai žinau,

ką būčiau padaręs. Nebūčiau buvęs toks bailus, kad likčiau namuose, nebūčiau ir gulėjęs ar pasukęs šunkeliu, nei būčiau pamiršęs peilį, kad būtų galima truputį uždelsti, - esu visiškai įsitikinęs, kad būčiau buvęs vietoje sulig laikrodžio dūžiu, su savimi būčiau turėjęs viską - veikiu gal būčiau atėjęs per anksti, kad viskas kuo greičiausiai baigtųsi. Tačiau taip pat žinau, ką dar būčiau padaręs. Lipdamas ant arklio, tą pačią akimirką, būčiau sau taręs: "Dabar viskas prarasta. Dievas reikalauja Izaoko, aš aukuju jį, o su juo visą savo džiaugsmą - tačiau vis tiek Dievas yra meilė ir toliau man toks pasiliks, nes juk laikinybėje Dievas ir aš negalime kalbėtis, neturime jokios bendros kalbos." Gal mūsų laikais kas nors būtų toks kvailas, taip pavydėtų to, kas didu, kad sau ir man įkaltų į galvą, jog jei aš iš tikrųjų būčiau taip padaręs, tai būčiau padaręs dar didesnę dalyką negu Abraomas; mat mano didžiulė rezignacija buvo kur kas idualesnė ir poetiškesnė už Abraomo smulkmeniškumą. O vis dėl to tai didžiausia neteisybė; mat didžiulė mano rezignacija buvo tikėjimo surogatas. Juk aš už tą begalinį judesį net negalėjau padaryti nieko daugiau, kad rasčiau save ir vėl rasčiau atilsį savyje. Juk aš net nemylėjau Izaoko taip, kaip mylėjo Abraomas. Žmogiškai kalbant, mano pasiryžimas atlikti judesį gali įrodyti mano drąsą, mylėti visa savo siela yra prielaida, be kurios viskas pavirstų nusikaltimu, tačiau aš nemylėjau taip, kaip Abraomas; mat tuomet būčiau delsęs iki pat paskutinės minutės, - bet nebūčiau dėl to atvykęs per vėlai. Maža to, savo elgesiu būčiau sugadinęs visą istoriją;

mat jei būčiau atgavęs Izaoką, būčiau įkliuvęs į keblią padėtį. Tai, kas Abraomui buvo lengviausia, man būtų buvę sunkiausia - vėl džiaugtis Izaoku! Mat tas, kuris visa savo sielos begalybe, *proprio motu et propriis auspiciis*³⁴, atliko begalinį judesį ir negali padaryti daugiau, Izaoką gali išlaikyti tik skausme.

O ką padarė Abraomas? Jis atvyko nei per a n k s t i, nei per vėlai. Jis užlipo ant asilo ir lėtai jojo keliu tenlink. Visą tą laiką jis tikėjo, jis tikėjo, kad Dievas nepareikalaus iš jo Izaoko, bet jis buvo pasiruošęs jį paaukoti, nes to buvo reikalaujama. Jis tikėjo absurdo dėka; mat apie žmogišką apskaičiavimą negalėjo būti kalbos - juk tai, kad Dievas, šito iš jo pareikalavęs, kitą akimirką atšauktų įsakymą, buvo absurdas. Jis užlipo į kalną ir net tą akimirką, kai sušvytravo peilis, tikėjo - kad Dievas nepareikalaus Izaoko. Jis buvo nustebintas rezultato, bet dvigubu judesiu buvo pasiekęs savo pirmąją būseną ir todėl priėmė Izaoką džiaugsmingiau nei pirmą kartą. Eikime toliau. Tarkime, Izaokas iš tikrųjų buvo paaukotas. Abraomas tikėjo. Jis tikėjo ne tuo, kad kada nors aname pasaulyje bus palaimintas, bet kad taps palaimingas šiame. Dievas galėjo duoti jam naują Izaoką, prikelti paaukotąjį. Jis tikėjo absurdo dėka; mat bet kokio žmogiško apskaičiavimo jau seniai buvo atsisakęs. Pasitaiko, ir tai gana liūdina, kad sielvartas paverčia žmogų silpnapročiu; esama valios jėgos, galinčios taip stipriai pūsti prieš vėją, kad išgelbsti protą, nors žmogus ir tampa šiek tiek keistas; neketinu šito niekinti, tačiau mano sielą gąsdina galimybė

prarasti protą ir su juo visą baigtinybę, kurios makleris jis yra, o tuomet absurdo dėka laimėti tą pačią baigtinybę, tačiau todėl aš nesakau, jog tai kažkas menka, nes priešingai - tai yra vienintelis stebuklas. Paprastai manoma, kad ką sukuria tikėjimas, nėra meno kūrinys, kad tai grubus ir prastas darbas, tinkąs tik nerangesnėms prigimtims, tačiau yra toli gražu ne taip. Tikėjimo dialektika visų puikiausia ir nuostabiausia, jai būdingas pakilumas, kurį galiu tik įsivaizduoti - bet ne daugiau. Aš galiu atlikti didįjį trampolino šuolį, kuriuo pateksiu į begalybę, mano nugara yra tarsi šokėjo ant lyno - iškreipta vaikystėje, todėl man tai lengvai pavyksta, aš galiu viens du trys ir - stačia galva į būtį, bet tolesnio žingsnio žengti negaliu; mat negaliu padaryti stebuklo; galiu tik juo stebėtis. Štai jei Abraomas tą akimirką, kai permetė savo koją per asilo nugarą, būtų sau pasakęs: "Dabar Izaokas prarastas, lygiai taip galėčiau paaukoti jį ir namuose, kam keliauti tą ilgą kelią iki Morijos", - tuomet Abraomo man nereiktų, tuo tarpu dabar septynis kartus lenkiuosi jo vardui ir septyniasdešimt kartų³⁵ jo žygdarbiui. Kaip tik šito Abraomas ir nepadarė, šitai galiu įrodyti jo džiaugsmu priimant Izaoką - jis apsidžiaugė vidujai ir jam nereikėjo jokio pasirengimo, jam nereikėjo nė kiek laiko susikaupti baigtinybei ir jos džiaugsmui. Jei Abraomas būtų padaręs ne taip, tai jis gal ir būtų mylėjęs Dievą, bet nebūtų tikėjęs; mat tas, kuris myli Dievą netikėdamas, reflektuoja save, tas, kuris myli Dievą tikėdamas, reflektuoja Dievą.

Abraomas stovi ant šio smaigalio. Paskutinė pakopa,

kurią jis išleidžia iš akių, yra begalinė resignacija. Jis iš tikrųjų eina toliau ir prieina tikėjimą; mat visos šios tikėjimo karikatūros, tas pasigailėtinas drungnas vangumas, manantis: nebūtina, neverta sielvartauti pirma laiko; ta niekinga viltis, sakanti: negali žinoti, kas atsitiks, gal tai ir įmanoma - šios karikatūros priklauso gyvenimo menkybei, ir jau begalinė resignacija yra be galo jas paniekinusi.

Aš negaliu suprasti Abraomo, tam tikra prasme negaliu iš jo išmokti nieko kito - tik nuostabos. Kai kas nors įsikala į galvą, kad apmąstydamas šios istorijos baigmę, pajudės tikėjimo link, tai apgaudinėja save ir apgaus Dievą pirmo tikėjimo judesio atžvilgiu; iš paradokso iščiulpiama gyvenimiška išmintis. Gal vienam ar kitam tai ir pavyks, nes mūsų laikas nesustoja ties tikėjimu, nesustoja ties jo stebuklu paversti vandenį vynu³⁶, jis eina toliau - vyną paverčia vandeniu.

Ar nebūtų geriausia likti prie tikėjimo, ir ar nekelti pasipiktinimo tai, kad kiekvienas nori eiti toliau? Kai mūsų laikais nenorima - ir tai juk pasireiškia įvairiais būdais - likti prie tikėjimo, kur tuomet nueinama? Į žemišką sumanumą, smulkmenišką apskaičiavimą, menkystę ir apgailėtinumą, į visa tai, kas verčia abejoti dieviška žmonių kilme. Ar nebūtų geriausia pasilikti ties tikėjimu ir ar nebūtų geriausia, kad tas, kas tariasi stovįs, žiūrėtų, kad nenupultų³⁷; mat tikėjimo judesys turi būti nuolat atliekamas absurdo dėka, tačiau, reikia pastebėti, jis turi būti atliekamas taip, kad baigtinybė būtų ne prarandama, o laimima visa ir ištisa. Aš, savo ruožtu, galiu aprašyti tikėjimo

Tol!

mo judesius, bet negaliu jų atlikti. Kai nori išmokti plaukimo judesių, gali palubėje pasikabinti diržuose, ir nors vaizduoji judesius, neplauki; taip ir aš - galiu aprašyti tikėjimo judesius, bet kai mane įmeta į vandenį, šiaip taip plaukiu (mat nesu viena ilgakojų balų paukščių), tačiau darau jau kitus judesius, begalybės judesius, tuo tarpu tikėjimas daro priešingai, atlikęs begalybės judesius, atlieka baigtinybės. Laimingas, galintis atlikti šiuos judesius, jis daro stebuklą ir aš niekada nepavargsiu juo žavėtis, nesvarbu, ar tai būtų Abraomas, ar jo namų vergas, ar filosofijos profesorius, ar vargšė tarnaitė, man rūpi tik judesiai. Tačiau aš stebiu ir žmones, ir neleidžiu iš savęs tyčiotis nei sau, nei kam kitam. Begalinės resignacijos riteriai lengvai atpažįstami, jų eisena plaukianti, drąši. Kita vertus, nešiojantys tikėjimo brangakmenį lengvai apvilia, kadangi jų išorė prittrenkiančiai panaši į tai, ką tiek begalinė resignacija, tiek tikėjimas didžiai niekina - miesčioniškumą.

Nuoširdžiai prisipažįstu, kad nesu sutikęs nė vieno patikimo pavyzdžio, tačiau dėl to neneigiu, kad gal kas antras žmogus yra toks pavyzdys. O aš jau keletą metų veltui bandžiau tokį susekti. Paprastai pasaulyje keliaujama pažiūrėti upių ir kalnų, naujų žvaigždžių, įvairiaspalvių paukščių, išsigimusių žuvų, juokingų žmonių rasių; atsiduodama gyvuliškam nustėrimui, spoksančiam į būtį, ir žmonės mano, jog yra kažką pamatę. Manęs tai nedomina. Antra vertus, jei aš žinočiau, kur gyvena toks tikėjimo riteris, tai keliaučiau pas jį pėsčiomis; mat šis stebuklas mane domina absoliučiai. Aš jo nė akimirksniui nepalik-

čiau, kiekvieną minutę stebėčiau, kaip jis atlieka judesius ir manyčiau, jog esu apsirūpinęs visam gyvenimui ir savo laiką paskirstyčiau taip: stebėti jį ir pačiam daryti [judesiu] pratimus, taigi taip visą laiką juo tik ir žavėčiausi. Kaip minėjau, jokio panašaus žmogaus nesu radęs, tuo tarpu galiu jį išgalvoti. Štai jis. Mes susipažįstame, aš jam pristatomas. Vos pirmą kartą į jį pažvelgęs, tuoj pat jį atstumiu, šokteliu atgal ir sudėjęs rankas pusbalsiu sakau: "Viešpatie Dieve! Ar tai tas žmogus, ar tai iš tikrųjų jis, jis juk atrodo kaip mokesčių rinkėjas." Tuo tarpu tai jis. Aš šiek tiek prisirtinu, stebiu menkiausią jo judesį, ar tik nepasirodys kitokios prigimties trumpa veidrodinė telegrama iš begalybės, blyksnis, išraiška, gestas, liūdesys ar šypsena, kurie savo nevienalytiškumu su baigtinybe išduotų begalybę. Ne! Aš nužiūrinėju visą jo figūrą nuo galvos iki kojų, ar tik neatsiras plyšelio, per kurį žvilgčiotų begalybė. Ne! Jis visiškai vientisas. Jo atspara - tvirta, priklauso baigtinybei, joks išsipuošęs miesčionis, sekmadienio popietėmis išeinantis į Fresbergą, nesispiria į žemę stipriau, jis visiškai priklauso šiam pasauliui, joks miesčionis negalėtų jam priklausyti labiau. Negali pastebėti nieko, kas priklausytų svetimai ir pranašesnei esmei, pagal kurią atpažįstami begalybės riteriai. Jis viskuo džiaugiasi, visur kur dalyvauja ir kiekvieną kartą, jam kur nors dalyvaujant, regime, kad jis tai daro su atkaklumu, būdingu žemiškam žmogui, kurio siela tvirtai laikosi šitokių dalykų. Jis užsiima savo darbu. Matydamas jį galėtum pamanyti, kad jis yra rašeiva, paskendęs italų³⁸ buhalterijoje - toks jis preciziš-

kas. Jis švenčia sekmadienį. Vaikšto į bažnyčią. Jo neišduoda joks dangiškas žvilgsnis ar koks nelygstamumo ženklas, jei jo nepažinotum, būtų neįmanoma išskirti jo iš minios; mat tai, kaip galingai jis gieda psalmes, geriausiu atveju įrodo jį turint gerus plaučius. Popietėmis jis eina į mišką. Jis džiaugiasi viskuo, ką mato, džiaugiasi žmonių būriu, naujais omnibusais, Sundu³⁹ - sutikęs jį Strandvejene pamanytum, jog tai išsiveržęs į laisvę krautuvininkas, būtent taip jis džiaugiasi; mat jis nėra poetas, ir aš veltui bandžiau aptikti jame poetinį nelygstamumą. Vakarop jis eina namo, jo eisena nepailstanti kaip paštininko. Eidamas mąsto, jog, parėjus namo, žmona turbūt bus paruošusi jam nedidelį ypatingą patiekalą, pvz., keptą ėriuko galvą su žalumynais. Jei jis sutiktų bendramintį, tai galėtų iki pat Østerporto kalbėti apie šį patiekalą su aistra, darančia restorano šefui. Beje, jis ko gero neturi nė keturių skatikų, tačiau tvirtai tiki, kad žmona bus paruošusi šį gardumyną. Ir jei ji bus paruošusi, tai matyti jį valgant bus pavydėtinas vaizdas prakilniems žmonėms ir įkvepiantis paprastiesiems; mat jo apetitas didesnis už Ezavo⁴⁰. O jei žmona ir nebus paruošusi - gana keista, bet jam tai visiškai nesvarbu. Pakeliui jis praeina statybas, sutinka kitą žmogų. Akimirką jie šne-kasi, per akimirksnį jis surenčia pastatą, nes tam turi visas reikalingas jėgas. Nepažįstamasis palieka jį manydamas, kad tai turbūt kapitalistas, tuo tarpu riteris, kuriuo žaviuosi, mąsto: "Taip, jei šito reikėtų, sugebėčiau, žinoma, ir tai". Jis rymo ant palangės ir stebi aikštę, kurioje gyvena, stebi visa, kas vyksta: žiurkė šmurkšteli po lietaus nuteka-

muoju vamzdžiu, vaikai žaidžia, jis domisi viskuo, įsitraukia į viską su tokia būties ramybe, tarytum būtų šešiolikmetė mergaitė. Tačiau jis nėra genijus, ir veltui bandžiau jame suuosti genijaus nelygstamumą. Vakare jis rūko pypkę; jį matydamas galėtum prisiekti, kad tai nuo galvos iki kojų bakalėjininkas, vegetuojantis prietemoje. Jis į viską žiūri pro pirštus taip nerūpestingai, tarytum būtų lengvabūdis, bet už kiekvieną gyvenimo akimirką, tą patogų laiko tarpsnį, moka didžiausią kainą; mat viską daro absurdo dėka. O tačiau, tačiau - taip, aš galėčiau įniršti, jei ne dėl kitos priežasties, tai iš pavydo, kad šis žmogus yra atlikęs ir kiekvieną akimirką atlieka begalybės judesį. Toje begalinėje rezignacijoje jis išsemia gilų būties liūdesį, jis atpažįsta begalybės palaimą, jis yra pajutęs skausmą išsižadėti visko, ką turi pasaulyje brangiausia, ir vis dėlto baigtinybė jam visai tokio pat gero skonio kaip ir tam, kuris niekada nepažino nieko aukštesnio, kadangi jo buvimas baigtinybėje neturėjo jokių bailios, įbaugintos dresūros pėdsakų, ir vis dėlto džiaugdamašis ja jis jaučiasi toks saugus, tarytum baigtinybė būtų visų patikimiausia. Ir vis tiek, vis tiek visa jo pateikiama žemiška povyza absurdo dėka yra naujas sutvėrimas. Jis be galo visko atsižadėjo ir vėl absurdo dėka viską sugriebia. Jis nuolat atlieka begalybės judesį, bet atlieka jį taip teisingai ir tvirtai, kad nuolat išgauna baigtinybę ir nė akimirką nenujaučiame nieko kito. Turbūt sudėtingiausias uždavinys šokėjui - užimti tam tikrą padėtį taip, kad nebūtų nė vienos sekundės, kai jis dar bando tą padėtį pagauti, bet kad jau

pačiame šuolyje jis kartu ir stovėtų toje padėtyje. Gal nė vienas šokėjas negali to padaryti - bet tasai riteris tai padaro. Daugybė žmonių gyvena pražuvę pasaulietiškuose sielvartuose ir džiaugsmuose, jie yra žiūrovai, neįsijungiantys į šokį. Begalybės riteriai yra šokėjai ir esti pakylėti. Atlikdami judesį, jie pašoka aukštyn, paskui vėl krenta žemyn - net ir tai nėra nepalaimingas laiko leidimas ir nėra negražu pažiūrėti. Tačiau kiekvieną sykį, nukritę žemyn, jie negali iš karto užimti pozicijos, akimirką jie svyruoja ir šis svyravimas rodo, kad vis dėlto pasaulyje jie yra svetimi. Tai daugiau ar mažiau sukrečia, kadangi jie išmano savo meną, bet net meniškiausias šių riterių negali paslėpti svyravimo. Nebūtina pamatyti juos ore, užtenka pamatyti juos tą akimirką, kai paliečia ar yra palietę žemę - ir juos atpažįsti. Bet gebėti nukristi taip, kad tą pačią sekundę atrodytų, tarytum stovi ir eini, gebėti šuolį į gyvenimą pakeisti ėjimu, visiškai išreikšti *sublime* ėjime⁴¹ - tai gali tik tasai [tikėjimo] riteris - ir tai yra vienintelis stebuklas.

Tačiau šis stebuklas gali lengvai apvilti, todėl aš aprašysiu judesius konkrečiu pavyzdžiu, galinčiu nušviesti jų santykius su tikrove; mat apie tai viskas ir sukasi. Jaunuojis įsimyli princesę ir visas jo gyvenimo turinys yra ši meilė, bet aplinkybės tokios, kad meilės neįmanoma įgyvendinti, neįmanoma išversti iš idealybės į realybę*? Baigtinybės vergai, gyvenimo pelkės varlės, žinoma, rėkia: to-

* Savaimė suprantama, kad ir bet koks kitas interesas, kuriame individas yra sukaupęs sau visą tikrovės realybę, kai pasirodo esąs nere-

kia meilė yra kvailystė ir turtinga aludario našlė visiškai
 tokia pat gera ir solidi partija. Tegu jie netrukdomi kvarkia
 pelkėje. Begalinės rezignacijos riteris šitaip nesieltgia, jis
 neatsisako meilės, neatsisako jos ir dėl viso pasaulio šlovės.
 Jis nėra kvailys. Jis pirma įsitikina, kad tai iš tikrųjų jo
 gyvenimo turinys; jo siela per sveika ir per išdidi, kad nors
 kuo švaistytųsi dėl apsvaigimo. Jis nėra bailys, jis nebijo
 leisti meilei įsiskverbti į jo slaptiniausias, nuošaliausias
 mintis, leisti jai apsiraizgyti nesuskaičiuojamomis spira-
 lėmis aplink kiekvieną jo sąmonės gyslelę - jei meilė taps
 nelaiminga, jis niekada negalės iš jos išsiveržti. Leisdamas
 meilei persmelkti kiekvieną savo nervą, jis jaučia palai-
 mingą geismą, tačiau jo siela yra iškilni nelyginant išgėru-
 siojo taurę nuodų ir jaučiančio, kaip skystis įsiskverbia į
 kiekvieną kraujo lašą - nes ši akimirka yra ir gyvenimas,
 ir mirtis. Kai jis yra į save šitaip įsiurbęs visą meilę ir joje
 paskendęs, tuomet jam netrūksta drąsos viską išbandyti
 ir viskam ryžtis. Jis apžvelgia savo gyvenimo būklę, pasi-
 šaukia greitas mintis, kurios kaip prijaukinti balandžiai
 paklūsta kiekvienam mostelėjimui, sumosuoja virš jų lazda
 ir jos metasi į visas puses. O kai jos visos grįžta atgal, visos
 grįžta kaip sielvarto žinios ir paaiškina jam, kad tai yra
 neįmanomybė, tuomet jis nurimsta, paleidžia jas, pasilie-
 ka vienas ir tada atlieka judesį. Tam, kad turėtų reikšmę

alizuojamas, gali sukelti rezignacijos judesį. Judesiui parodyti įsimy-
 lėjimą pasirinkau dėl to, kad šis interesas lengviau suprantamas ir taip
 atleidžia mane nuo visų parengiamųjų svarstymų, kurie gilesne pras-
 me gali dominti tik nedaugelį.

tai, ką sakau, reikia, kad judesys įvyktų normaliai*. Visu pirma riteris pajėgs sukaupti visą gyvenimo turinį ir tikrovės reikšmę į vieną vienintelį troškimą. O jei žmogui trūksta šios koncentracijos, šio išbaigtumo, tuomet jo siela nuo pradžių yra susiskaldžiusi į daugį, tai jis niekada, neatliks judesio, gyvenime jis elgsis sumaniai kaip tie pinigąžmogiai, investuojantys savo kapitalą į įvairius poptierius, kad laimėtų viename, kai praranda kitame - trumpiau sakant, tuomet jis nėra riteris. Toliau riteris pajėgs sukaupti visą minties vyksmo rezultatą į vieną sąmonės aktą. Ir jei jam trūksta šio išbaigtumo, jei jo siela nuo pat pradžių yra susiskaldžiusi į daugį, tai jis niekada neturės laiko judesiui atlikti, gyvenime jis nuolat bus stumdomas, niekada neįžengs į amžinybę; mat net ir tą akimirką, kai bus arčiausiai jos, staiga pastebės, kad pamiršo kažką, dėl

* Tam reikalinga aistra. Kiekvienas begalybės judesys įvyksta per aistrą ir jokia refleksija negali judesio sukelti. Aistra yra nuolatinis šuolis į būtį, paaiškinantis judesį, tuo tarpu medijacija yra chimera, Hegelio filosofijoje turinti paaiškinti viską, drauge vienintelis dalykas, kurio jis niekada nebandė paaiškinti. Net norint atlikti įžymiąją sokratiškąją perskyrą tarp to, ką žmogus supranta ir ko ne, reikalinga aistra, ir, žinoma, dar labiau ji reikalinga norint atlikti tą išties sokratišką judesį - nežinojimo judesį. Bet mūsų laikui trūksta ne refleksijos, o aistros. Todėl tam tikra prasme mūsų amžius yra per daug gajus, kad numirtų, nes numirti - tai vienas nuostabiausių šuolių; mane visada labai traukė nedidelis poeto eilėraštinis, nes jis penkiose ar šešiose eilutėse gražiai ir paprastai linkėjęs sau gero gyvenime, baigia šitaip:

ein seliger Sprung in die Ewigkeit.

ko turi grįžti atgal. Jis galvos - į amžinybę bus galima įeiti kitą akimirką, tai irgi visai teisinga; bet per tokius apmąstymus niekada neprieinama iki judesio atlikimo, jais tik smengama vis giliau ir giliau į purvą.

Taigi riteris atlieka judesį, tačiau kokį? Ar jis viską užmiršta? Mat juk ir tai yra tam tikras susitelkimas. Ne! Mat riteris pats sau neprieštarauja, juk pamiršti visą savo gyvenimo turinį ir vis tiek išlikti kuo esi yra prieštaravimas. Jo netraukia būti kitu ir jis jokių būdu to nelaiko didžiu dalyku. Tik žemesniosios prigimtys pamiršta pačios save ir tampa kažkuo nauju. Šitaip drugelis visiškai pamiršo buvęs vikšrus, galbūt jis gali vėl taip totaliai pamiršti buvęs drugeliu, kad galės tapti žuvimi. Gilesnės prigimtys niekada savęs nepamiršta ir netampa kitomis, negu buvo. Riteris atsimins viską; bet tas atsiminimas yra būtent skausmas - o vis dėlto begalinėje resignacijoje jis yra susitaikęs su būtimi. Meilė princesei tapo jam amžinosios meilės išraiška, įgijo religinį pobūdį, nuskaidrėjo meilėje tai Amžinai Būtybei, kuri atėmė išsipildymą, tačiau vėl sutaikė jį per amžiną jos galiojimo amžinybės pavidalu suvokimą, kurio negali atimti jokia tikrovė. Kvaili ir jauni žmonės kalba, kad žmogui viskas įmanoma. Tačiau tai didžiulė klaida. Kalbant apie dvasią, įmanoma viskas, bet baigtinybės pasaulyje daug kas neįmanoma. Neįmanomą dalyką riteris paverčia įmanomu išreiškdamas jį dvasiškai, o dvasiškai jį išreiškia to dalyko išsižadėdamas. Troškimas, galėjęs išvesti riterį į tikrovę, bet sužlugęs ties neįmanomybe, dabar linksta savęsp, tačiau todėl jis nėra nei prarastas,

nei užmirštas. Tai tamsūs troškimo jauduliai sužadina atsiminimą, tai jis pats atsiminimą sužadina, nes yra per daug išdidus norėti, jog tai, kas buvo jo gyvenimo turinys būtų buvęs praeinančios akimirkos reikalas. Jis išlaiko šią meilę jauną ir toji auga metais ir grožiu kartu su juo. Kita vertus, kad ji augtų, jam nereikalinga jokia baigtinybės paskata. Nuo tos akimirkos, kai jis atliko judesį, princesė prarasta. Jam nereikia to erotinio nervų dilgčiojimo matant mylimąją ir t.t., baigtine prasme jam nereikia ir nuolat atsisveikinti su ja, nes atsimena ją amžinąja prasme ir labai gerai žino, kad mylimieji, kai atsiveikina taip trokšdami dar pamatyti vienas kitą paskutinį kartą, yra teisūs nekantraudami, teisūs manydami, jog tai yra paskutinis kartas, nes jie netrukus pamirš vienas kitą. Riteris suvokė tą gilią paslaptį, kad net mylėdamas kitą žmogų, privalai pakankamai būti pats savimi. Baigtine prasme jis daugiau neatsižvelgia į tai, ką princesė daro ir būtent šitai įrodo, kad jis yra atlikęs judesį begaliniu būdu. Tai proga pamatyti, ar individo judesys yra tikras, ar sumeluotas. Buvo toks, kuris taip pat tikėjo, kad yra atlikęs judesį, tačiau laikas bėgo, princesė padarė kažką kita, ji ištekėjo, pvz., už princo, ir tada jo siela prarado rezignacijos elastingumą. Todėl jis žinojo, kad iš tikrųjų nėra judesio atlikęs; mat tas, kuris yra be galo rezignavęs, yra sau pakankamas. Riteris nepanaikina savo rezignacijos, jis išlaiko savo meilę tokią pat jauną, kokia ji buvo pirmą akimirką, jis niekada jos nepalieka būtent dėl to, kad judesį yra atlikęs begaliniu būdu. Tai, ką daro princesė, negali jo sutrikdyti, tik

žemesnių prigimčių poelgių įstatymas yra kituose žmonėse, jų poelgių prielaidos - už jų pačių. Antra vertus, jei princesė būtų jo bendramintė, tai atsitiktų kažkas gražaus. Ji pati įsijungtų į tą riterių ordiną, į kurį priimama ne balsuojant, bet kurio narys yra kiekvienas, turintis drąsos pats į jį įstoti, į tą riterių ordiną, kuris savo nemirtingumą įrodo tuo, kad ten nėra jokio skirtumo tarp vyrų ir moterų. Ir ji išlaikytų savo meilę jauną ir sveiką, ji irgi būtų įveikusi savo skausmą, nors ir nebūtų taip kaip sakoma baladėje: "kiekvieną naktį guli prie savo viešpaties šono". Šiedu visą amžinybę tiktų vienas kitam su tokia tolydžia *harmonia prastabilita*^{A2}, kad jei kada ateitų akimirka, - akimirka, kuri vis dėlto nelieštų jų baigtinai, nes jie susentų - jei kada ateitų akimirka, leidžianti išreikšti savo meilę laike, tai jie įstengtų pradėti būtent ten, kur jie būtų pradėję, jei nuo pradžios būtų buvę suvienyti. Šitai suprantantis, nesvarbu ar jis vyras, ar moteris, niekada negali būti apgautas, nes tik žemesniosios prigimtys įsikala sau į galvą, kad yra apgautos. Jokia mergaitė, kuri nėra tokia išdidi, nemoka iš tikrųjų mylėti, bet jeigu ji yra tokia išdidi, tai viso pasaulio gudrybė ir sumanumas negali jos apgauti.

Begalinėje rezignacijoje yra ramybė ir atilsis; kiekvienas to norintis žmogus, kuris nėra savęs pažeminęs - o tai dar baisiau, negu būti pernelyg išdidžiam - laikydamas save per nieką, gali išlavėti tiek, kad galėtų atlikti šį judesį, per savo skausmą sutaikantį su būtimi. Begalinė rezignacija yra tie marškiniai, apie kuriuos kalbama senoje pasa-

atliktus judesius, su kuriais susidūriau vien per savo nedidelę praktiką, būtų nesunku parašyti visą knygą. Dvasia tikima labai nedaug, o juk nuo dvasios priklauso šio judesio atlikimas, priklauso nuo to, ar jis yra vienpusiškas *dira necessitas*⁴³ rezultatas, ar ne, ir kuo daugiau yra taip, juo labiau visad abejotinas judesio normalumas. Taigi kai manoma, kad būtina turi egzistuoti šalta, nevaisinga būtinybė, tai tuo sakoma, kad niekas negali patirti mirties prieš numirdamas iš tikrųjų; man tai atrodo baisus materializmas. Tačiau mūsų laikais nelabai rūpinamasi grynų judesių atlikimu. Jei kas, norintis išmokti šokti sakytų: šimtmečiais karta po kartos mokėsi šokių figūrų, dabar pats laikas man iš to išpešti naudą ir iš karto pradėti nuo prancūziškų šokių - tuomet iš jo būtų pasišaipyta; tačiau dvasios pasaulyje toks elgesys laikomas visiškai tinkamu. Tad kas gi yra išsilavinimas? Maniau, jog tai kursas, kurį asmuo išeina, kad pasivytyt save; nenorinčiam jo išeiti nepadės ir tai, kad yra gimęs labiausiai apsišvietusiais laikais.

Begalinė rezignacija yra paskutinė pakopa, po kurios jau eina tikėjimas, nė vienas, neatlikęs šio judesio, neturi tikėjimo; mat tik begalinėje rezignacijoje aš suvokių save - kaip amžinai galiojantį ir tik tada tikėjimu galima pagauti buvimą.

Dabar ką tik aptartoje situacijoje tegul pasirodo tikėjimo riteris. Jis daro visai tą patį, ką ir anas riteris - begaliniu išsižadėjimu išsižada meilės, kuri yra jo gyvenimo turinys, jis yra susitaikęs skausme; bet atsitinka stebuklas, jis atlieka dar vieną, visų nuostabiausią judesį - jis sako:

“Tačiau aš tikiu, kad ją gausiu, gausiu būtent absurdo dėka, dėka to, kad Dievui viskas įmanoma.” Absurdas nepriklauso toms perskyroms, kurios yra paties proto veikimo srityje. Jis nėra tapatus tam, kas neįtikima, nelaukta, netikėta. Tą akimirką, kai riteris rezignavo, kai įsitikino, kad tai, žmogiškai kalbant, neįmanoma - šis įsitikinimas buvo proto rezultatas ir jam užteko energijos taip mąstyti. Kita vertus, begaline prasme tai buvo įmanoma būtent išsižadant, bet šitoks turėjimas taip pat yra išsižadėjimas ir vis dėlto protui šis turėjimas nėra absurdas; mat protas buvo teisus, kad baigtinybės pasaulyje, kuriame jis viešpatauja, tai buvo ir liko neįmanoma. Tikėjimo riteriui šitai irgi aišku, vienintelis dalykas, galintis jį išgelbėti yra absurdas, kurį jis pagauna tikėdamas. Tad jis pripažįsta neįmanomybę ir tą pačią akimirką tiki absurdu; mat jei jis, nepripažindamas neįmanomybės visa savo sielos aistra ir iš visos širdies, įsikaltų sau į galvą, kad turi tikėjimą, tai apgautų pats save ir jo liudijimas būtų beprasmis, kadangi jis nėra atėjęs net iki begalinės rezignacijos.

Todėl tikėjimas yra ne estetinis jaudulys, o daug kilnesnis dalykas, - kilnesnis būtent todėl, kad ateina po rezignacijos; tai ne betarpiškas širdies impulsas, bet buvimo paradoksas. Tad, kai jauna mergaitė, nepaisydama visų sunkumų, yra įsitikinusi, jog jos troškimas tikrai išsipildys, tai šis įsitikinimas, net jei ji išauklėta krikščionių tėvų ir gal pusę metų mokėsi pas kunigą, visai nėra tikėjimo įsitikinimas. Ji įsitikinusi visu savo vaikišku naivumu ir nekaltybe, šis įsitikinimas kilnina jos būtybę ir suteikia

jai antgamtišką dydį, - taip, kad ji tarsi stebukladarė gali užkeikti baigtines būties jėgas ir priversti raudoti net akmenis, kita vertus, visiškai sutrikusi ji gali bėgti ir pas Eroda, ir pas Pilotą, ir gali visą pasaulį jaudinti savo maldomis. Jos įsitikinimas labai mielas ir iš jos galima daug išmokti, bet vieno dalyko iš jos išmokti negalima - atlikti anuos judesius; mat jos įsitikinimas nedrįsta su rezignacijos skausmu stotis neįmanomybės akivaizdoje.

Taigi galiu įžvelgti, kad begaliniam rezignacijos judesiui atlikti reikia jėgos, energijos ir dvasios laisvės, taip pat galiu suvokti, kad jis įvykdomas. Tolesnis [žingsnis] mane stebina, man svaigsta galva; mat dabar, atlikus rezignacijos judesį, absurdo dėka gauti viską, gauti tai, ko troškai, gauti pilnutinai, neapkarpytai - tai viršija žmogaus jėgas, tai - stebuklas. Vis dėlto galiu suvokti, kad jaunos mergaitės įsitikinimas, palyginti su tikėjimo, nors ir suvokusio neįmanomybę, nepalaužiamumu yra tik lengvabūdiškumas. Kiekvieną kartą, kai pasiryžtu atlikti šį judesį, man aptemsta akys: aš juo žaviuosi, bet sykiu mano sielą apima begalinis siaubas, nes kas gi yra gundyti Dievą? Vis dėlto šis judesys yra ir bus tikėjimo judesys, net jei filosofija, idant supainiotų sąvokas, įtikintų mus, esą tai ji turi tikėjimą, arba jei teologija pigiai jį parduotų.

Rezignavimui nereikalingas tikėjimas, nes tai, ką rezignuodamas laimiu, yra mano amžina sąmonė, o tai grynai filosofinis judesys, drįstu teigti, kad jo pareikalavus galiu jį atlikti, ir galiu išlavėti tiek, kad jį atlikčiau, nes kiekieną kartą kokiai nors baigtinybei mane užvaldžius,

aš marinsiuosi, kol pajėgsiu atlikti tą judesį; mat mano amžina sąmonė yra meilė Dievui, ir ji man yra aukščiau už viską. Rezignavimui nereikalingas tikėjimas, jis reikalingas norint gauti šį tą daugiau (kad ir labai nedaug daugiau) negu amžina sąmonė, nes tai jau paradoksas. Šie judesiai dažnai supainiojami. Sakoma, jog tam, kad visko išsižadėtum, reikalingas tikėjimas, o kartais tenka išgirsti ir dar keistesnių dalykų - antai žmogus skundžiasi praradęs tikėjimą, o kai pasižiūri į skalę, kad pamatytum, kur jis dabar yra, matai, jog (kad ir kaip tai atrodytų keista) jis atėjo tik iki to taško, kuriame turėtų atlikti begalinį rezignacijos judesį. Rezignuodamas aš išsižadu visko; šį judesį atlieku pats savaime, o jei jo neatlieku, tai tik todėl, kad esu bailus ir minkštasielis, ir kad man stinga užsidegimo, dėl to, kad neįvertinu tos aukštos kiekvienam žmogui skirtos garbės - būti savo paties cenzoriumi, o juk tai daug prakilniau, negu būti visos Romos Respublikos generaliniu cenzoriumi. Šį judesį atlieku pats ir tuo laimiu save patį savo amžinoje sąmonėje, palaimintoje daroje su savo meile amžinajai būtybei. Tikėdamas aš nieko neišsižadu, atvirksčiai, tikėdamas viską gaunu, būtent ta prasme, kad turintis tikėjimą kaip garstyčios grūdą, gali pajudinti kalnus⁴⁴. Kad amžinybės vardan išsižadėčiau visos laikinybės, reikia grynai žmogiškos drąsos, mat kai amžinybę laimiu, neb galiu jos išsižadėti, nes tuo būdu prieštaraučiau sau pačiam; bet norint absurdo dėka gauti laikinybę, reikia paradokso ir nusizeminimo drąsos, ir ši drąsa yra tikėjimo drąsa. Tikėdamas Abraomas ne išsižadėjo Iza-

oko, o jį gavo. Rezignacijos dėka tas turtingas jaunuolis būtų viską išdalijęs, bet šitai atlikus, tikėjimo riteris jam pasakytų: "Patikėk, absurdo dėka tu atgausi kiekvieną grūdėlį." Tokiai kalbai turtingasis jaunuolis jokių būdu neliktų abejingas; mat jei būtų išdalijęs savo labą dėl to, kad jis jam nusibodo, tai jo rezignacija nebūtų verta didelio pagyrimo.

Laikinybė, baigtinybė - štai apie ką viskas sukasi. Savo paties jėgomis galiu išsižadėti visko ir tuomet rasti ramybę bei atilsį skausme, galiu išverti viską, net baisųjį demoną, baisesnį už giltinę, gąsdinantį žmones, net jei beprotybė man prieš akis laikytų juokdario kostiumą ir iš jos veido išraiškos suprasčiau, kad būtent aš turiu jį apsivilkti, - vis tiek galėčiau išgelbėti savo sielą, jei tik man labiau rūpės ne žemiška laimė, o tai, kad manyje laimėtų meilė Dievui. Žmogus net ir paskutinę akimirką gali sukaupti visą savo sielą viename žvilgsnyje į dangų, iš kurio ateina visos gerosios dovanos ir šitas žvilgsnis bus suprantamas jam ir tam, kurio jis ieško - [kaip ženklas], kad jis vis dėlto buvo ištikimas savo meilei. Tuomet jis ramiai užsivilks aną [juokdario] apdarą. Tas, kurio sieloje šios romantikos nėra, savo sielą yra pardavęs, ir nesvarbu, ką jis už tai gavo - karalystę ar niekingą sidabrinį. Tačiau savo paties jėgomis negaliu gauti net menkausio baigtinybės dalyko; mat savo jėgas nuolat naudoju tam, kad visko išsižadėčiau. Savo jėgomis galiu atsisakyti princesės ir, užuot tapęs bambekliu, savo skausme rasti džiaugsmą bei atilsį, tačiau jos atgauti savo jėgomis - negaliu, nes visas savo

jėgas išnaudoju būtent išsižadėjimui. Tačiau tikėdamas, sako tas nuostabasis riteris, tikėdamas tu gausi ją absurdo dėka.

Šito judesio aš atlikti negaliu. Kai tik ketinu jį pradėti, viskas apsiverčia ir pabėgu atgal į rezignacijos skausmą. Galiu nardyti gyvenime, bet šitam mistiniam skrydžiui esu per sunkus. Negaliu egzistuoti taip, kad priešindamasis egzistencijai kiekvieną akimirką sudaryčiau su ja gražiausią ir tauriausią harmoniją. "O vis dėlto turėtų būti nuostabu gauti princesę!" - kartoju kiekvieną akimirką; jei rezignacijos riteris taip nesako, jis yra apgavikas: jis nėra turėjęs to vienintelio troškimo ir savo skausme nėra išsaugojęs jo nepalytėto. Gal jis buvo tas, kuriam geriausia, kai troškimas apmiršta, kai skausmo diegliai apimsta; tačiau tada jis joks riteris. Nuo gimimo laisva siela, sugavusi save taip darant, paniekintų save ir pradėtų nuo pradžių, pirmiausia neleistų sau apsigauti. O vis dėlto turėtų būti nuostabu gauti princesę, tačiau vienintelis laimingasis, baigtinybės paveldėtojas yra tikėjimo riteris, tuo tarpu rezignacijos riteris yra svetimšalis ir klajūnas. Šitaip gauti princesę, diena iš dienos gyventi su ja džiugiai ir laimingai, (juk galima įsivaizduoti, kad ir rezignacijos riteris galėtų gauti princesę, tačiau jo siela įžvelgia, jog jų ateities laimė neįmanoma), šitaip kiekvieną akimirką absurdo dėka gyventi džiugiai ir laimingai, kiekvieną akimirką matyti kardą, kybantį virš mylimosios galvos, ir vis dėlto, užuot nurimus rezignacijos skausme, absurdo dėka įgyti džiaugsmą - tai nuostabu. Tą darantis yra didis, vienintelis didis,

mintis apie tai sujudina mano sielą, kuri niekada nešykštėjo žavėjimosi tuo, kas didu.

Jei iš tikrųjų kiekvienas mano amžininkas, nenorintis sustoti ties tikėjimu, yra suvokęs gyvenimo siaubą, jei yra supratęs, ką Daubas⁴⁵ turi omeny, sakydamas, kad karviui, naktį blogu oru stovinčiam poste prie parako sandėlio vienui vienam su užtaisytu ginklu, į galvą ateina keistų minčių; jei iš tikrųjų kiekvienas, nenorintis sustoti ties tikėjimu, yra žmogus, turėjęs sielos jėgų suvokti, kad tai, ko jis visa širdimi trokšta, yra neįmanoma, ir paskyręs sau pakankamai laiko pabūti vienam su ta mintimi; jei kiekvienas, nenorintis sustoti ties tikėjimu, yra žmogus, nurimęs skausme, nurimęs per skausmą, jei kiekvienas, nenorintis sustoti ties tikėjimu, yra žmogus, kuris po viso to (o jei jis viso to dar nėra atlikęs, tai tegu nė nepradedą rūpintis tikėjimu) padarytų stebuklą - pagautų buvimą absurdo dėka - tai visa, ką rašau, būtų žemiausiojo, įstengusio atlikti tik rezignacijos judesį aukščiausias pagyrimas amžininkams. Tačiau kodėl gi nenorima sustoti ties tikėjimu, kodėl kartais girdi, kaip žmonės drovisi prisipažinti turį tikėjimą? Šito suvokti negaliu. Jei kada nors nūeičiau taip toli, kad įstengčiau atlikti šį judesį, tai ateityje važinėčiau keturiais žirgais.

Ar gali būti, kad visas tas miesčioniškumas, su kuriuo susiduriu gyvenime (ir kurį teisiu ne žodžiais, o darbais), iš tikro yra ne tai, kas atrodo esąs - ar gali būti, kad jis iš tikro yra stebuklas? Tai nėra neįmanoma; juk anas tikėjimo didvyris buvo nepaprastai panašus į miesčionį; juk

jis nebuvo nei ironikas, nei humoristas, o buvo nepalyginamai už juos aukštesnis. Mūsų laikais daug kalbama apie ironiją ir humorą, ypač daug kalba žmonės, patys niekada nesugebėję jų įgyvendinti, tačiau, visvien, mokantys viską paaiškinti. Šios dvi aistros man nėra visiškai svetimos, žinau apie jas truputį daugiau, negu parašyta vokiečių ir vokiečių-danų kompendiumuose⁴⁶. Todėl žinau, kad jos iš esmės skiriasi nuo tikėjimo aistros. Ironija ir humoras taip pat reflektuoja save ir todėl priklauso begalinės rezignacijos sferai, jie elastingi dėl to, kad individas yra nelygstamas tikrovės atžvilgiu.

Paskutinio judesio, paradoksiško tikėjimo judesio atlikti negaliu, net jei tai būtų pareiga ar kas nors panašaus, net ir nepaprastai to norėdamas. Žmogui pačiam turi būti paliekama spręsti, ar jis turi teisę taip sakyti; tai, ar šiuo atveju jis gali galvoti apie draugišką kompromisą, yra jo ir Amžinosios Būtybės, jo tikėjimo objekto, reikalas. Kiekvienas žmogus gali atlikti begalinį rezignacijos judesį ir aš savo ruožtu neabejodamas pavadinčiau bailiu kiekvieną įsikalantį į galvą, kad jis šio judesio atlikti negali. Su tikėjimu yra kitaip. Tačiau nė vienas žmogus neturi teisės įkalti į galvą kitiems, kad tikėjimas yra kažkas žema ar lengva, juk jis yra didžiausiais ir sudėtingiausias dalykas.

Pasakojimą apie Abraomą žmonės suvokia kitaip. Jie šlovina Dievo malonę už tai, kad ji grąžino jam Izaoką - esą viskas buvę tik išmėginimas [*Prøvelse*]. Išmėginimas, - šis žodis gali pasakyti daug arba mažai, tačiau viskas prabėga taip greitai kaip ir pats kalbėjimas apie tai. Sėdiesi

ant sparnuoto žirgo, tą pačią akimirką esi ant Morijos kalno, tą pačią akimirką pamatai aviną; pamirštama, kad Abraomas jojo tik ant asilo, lėtai bindzenančio keliu, kad jis keliavo tris dienas, kad reikėjo laiko malkoms suskaldyti, Izaokui surišti ir peiliui pagąlasti.

Ir vis dėlto Abraomas šlovinamas. Tas, kas sakys pamokslą apie jo istoriją, gali ramiai miegoti, kol iki pamokslu liks ketvirtis valandos, o klausytojas gali ramiai miegoti ir per patį pamokslą; viskas vyksta gana lengvai, be menkiausio nepatogumo. Jei čia būtų žmogus, kankinamas nemigos, tai grįžęs namo, jis turbūt atsistėtų į kampą ir galvotų: "Viskas trunka akimirką, tik lukteli minutėlę, pamatai aviną ir išmėginimas baigtas". Jei pamokslininkas sutiktų jį taip nusiteikusį, tai, manau, stotųsi prieš jį labai orus ir tartų: "Niekingas tu, kuris gali leisti savo sielai skęsti tokioje kvailybėje; joks stebuklas neįvyksta ir visas gyvenimas yra išmėginimas." Vis labiau įsijausdamas, pasakotojas audrinasi labiau ir labiau, labiau ir labiau gėrasi savimi, ir jei kalbėdamas apie Abraomą, jis nejuto nė menkiausio kraujo antplūdžio, dabar jis junta, kaip kaktoje tvinkčioja gysla. Gal jis netektų žado, jei nusidėjęs ramiai ir oriai atsakytų: "Tačiau juk taip kalbėjai per pamokslą praeitą sekmadienį."

Tad arba pamirškime Abraomą, arba išmokime su baimė suvokti tą galingą paradoksą, sudarantį jo gyvenimo prasmę, nes tik tada galėsime suprasti, jog mūsų laikais, kaip ir bet kuriais kitais laikais, didžiausia laimė - turėti tikėjimą. Jei Abraomas nėra nulis, fantomas, ar

koks niekutis laikui praleisti, tai nusidėjėlio noras pakartoti jo žygį niekuomet negali būti klaidingas, bet kad galėtum nuspręsti, ar turi pašaukimą ir drąsos būti taip mėginamas, svarbu suvokti didybę to, ką Abraomas atliko. Pamokslininko elgesys komiškai prieštaringas, nes jis pavertė Abraomą nereikšmingu, bet norėtų uždrausti taip elgtis kitam.

Ar tad kalbėti apie Abraomą nedera? Manychiau, kad dera. Jei turėčiau apie jį kalbėti, tai pirmiausia pavaizduočiau išmėginimo skausmą. Tuo tikslu iš tėvo kančios kaip siurbėlė iščiulpčiau visą baimę, vargą ir skausmą, idant galėčiau aprašyti, ką Abraomas iškentėjo, viso šito akivaizdoje tikėdamas. Aš priminčiau, kad kelionė truko tris dienas ir gerą dalį ketvirtosios, taip, šitos pusketvirtos dienos turėjo trukti ilgiau nei pora tūkstančių metų, skiriančių mane nuo Abraomo. Tuomet priminčiau - o taip aš ir manau, - kad kiekvienas žmogus prieš pradėdamas tokį dalyką dar gali apsigalvoti ir apsigalvojęs kiekvieną akimirką gali pasukti atgalios. Jei taip padarysiu, tuomet man nebaisūs jokie pavojai, tuomet nebijosiu sužadinti žmonėms norą būti mėginamiems taip, kaip Abraomas. Tačiau juokinga, jei pigaus Abraomo varianto atsisakoma ir vis tiek draudžiama kiekvienam tai daryti.

Mano tikslas - problemų forma išpešti iš pasakojimo apie Abraomą tai, kas tame pasakojime dialektiška, idant pamatytume, koks didžiulis paradoksas yra tikėjimas, - paradoksas, galintis žudymą paversti šventu ir Dievui maloniu poelgiu, paradoksas gražinantis Abraomui Izaoką,

o šito negali pajėgti joks mąstymas, nes tikėjimas prasi-
deda būtent ten, kur mąstymas liaujasi.

PROBLEMA I

Ar esama teleologinio etikos suspendavimo?

Etika kaip tokia yra visuotinybė, o kaip visuotinybė ji galioja kiekvienam, kita vertus, ta patį galima pasakyti teigiant, kad ji galioja kiekvieną akimirką. Etika imanentiškai rymo savyje, virš savęs ji neturi nieko, kas būtų jos *τέλος*⁴⁷, priešingai - ji pati yra *τέλος* visko, kas yra už jos ribų; kadangi etika aprėpia visa tai, ji nebeturi kur plėstis. Betarpiškai jusliškai ir psichiškai suvokiamas individas yra individas, savo *τέλος* turintis visuotinybėje, tad jo etinis uždavinys ir yra nuolat save išreikšti visuotinybėje ir atsakyti savo individualumo vardan tapimo visuotinybe. Kai tik individas ima reikšti savo individualumą prieš visuotinybę, tai jis nusideda ir tik šitai pripažindamas gali su visuotinybe vėl susitaikyti. Kiekvieną kartą, kai individas, tapęs visuotinybe, jaučia impulsą išreikšti save kaip individą, jis yra gundomas, o išsigelbėti jis gali tik atgailodamas ir vardan visuotinybės atsisakydamas savęs kaip individo. Jei tai aukščiausia, ką galima pasakyti apie žmogų ir jo būtį, tuomet etika yra to paties pobūdžio, kaip ir amžinoji žmogaus palaima, kuri visą amžinybę ir kiekvieną akimirką yra jo *τέλος*, nes prieštarautume sau, saky-

dami, kad jos derėtų atsisakyti (t.y. teleologiškai suspenduoti), juk suspenduota palaima yra prarandama, tuo tarpu tai, kas suspenduojama nėra prarandama, bet kaip tik išsaugojama aukštesnėje pakopoje, kuri ir yra jo τέλος.

Jeigu viskas yra šitaip, tai Hegelis, "Gėryje ir sąžinėje"⁴⁸ apibrėžęs žmogų tik kaip individą, yra visiškai teisus, ši apibrėžtumą suvokdamas kaip "moralinę blogio formą" (plg. ypač *Teisės filosofija*), kuri moralės teleologijoje turi būti suspenduota taip, kad individas, liekantis toje stadijoje, nei nusidėtų, nei būtų gundomas. Kita vertus, Hegelis neteisus, kalbėdamas apie tikėjimą, neteisus, nes garsiai ir aiškiai neprotestuoja prieš tai, kad Abraomas garbinamas ir šlovinamas kaip tikėjimo tėvas, o tuo tarpu derėtų jį ištremti ir išvaryti kaip žudiką.

Tikėjimas ir yra tas paradoksas, kad individas aukščiau už visuotinybę, tačiau pažymėtina, jog jis yra aukščiau už visuotinybę tokiu būdu, kad judesys čia pasikartoja, tad iš pradžių būdamas visuotinybėje, individas kaip individas išskiria save kaip aukštesnį už visuotinybę. Jei tai nėra tikėjimas, Abraomas yra pražuvęs, ir pasaulyje niekada nebuvo tikėjimo, būtent todėl, kad jis buvo visada. Mat jeigu etika (t.y. moralė) yra aukščiausia ir žmoguje nelieka nieko nelygstamo išskyrus blogį, t.y. individą, kurį vis dėlto privalu išreikšti visuotinybėje, tada nereikia kitų kategorijų greta tų, kurias turėjo graikų filosofija arba tų, kurias nuosekliai mąstant iš pastarųjų galima išvesti. Hegelis privalėjo šito neslėpti; juk graikus yra studijavęs.

Neretai išgirsti žmones, kurie, dėl nepakankamo įsigi-

linimo į studijas, paskęsta frazėse ir sako, jog virš krikščioniškojo pasaulio sklinda šviesa, tuo tarpu virš pagonybės tvyro tamsa. Šitokie kalbos mane visuomet stebino, kadangi kiekvienas gilesnis mąstytojas, kiekvienas rimtesnis menininkas atsijaunina, prisilytėjęs prie amžinosios graikų jaunystės. Matyt tos kalbos kyla dėl to, jog žinoma, kad reikia kažką pasakyti, bet nežinoma ką. Viskas gerai, kai sakoma, kad pagonybė neturėjo tikėjimo, bet jei tuo norima ką nors pasakyti, tai reikėtų gerėliau žinoti, kas vadinama tikėjimu, nes kitaip vėl nugrimztama tuščiose frazėse. Lengva paaiškinti visą būtį, tad ir tikėjimą, nė nenutuokiant, kas tikėjimas yra, ir tas, kuris turėdamas tokį paaiškinimą, pasikliauja, jog juo bus žavimasi, gyvenime nė kiek neprašauna, nes kaip sako Boileau: *un sot trouve toujours un plus sot, qui l'admire*⁴⁹.

Tikėjimas ir yra tas paradoksas, kad individas kaip individas yra aukščiau už visuotinybę, yra teisėtai iškeltas virš visuotinybės, ne pajungtas visuotinybei, bet ją pranokstantis, tačiau, reikia pažymėti, pranokstantis tokiu būdu, kad individas, kuris kaip individas buvo pajungtas visuotinybei, dabar per tą visuotinybę tampa indu, kuris kaip individas ją pranoksta; tad individas kaip individas yra absoliučiam santykiyje su absoliutu. Ši pozicija yra nemedijuojama⁵⁰, nes bet koks medijavimas įvyksta būtent visuotinybės dėka: tai yra ir visą amžinybę bus mąstymui nepasiekiamas paradoksas. Tikėjimas yra šis paradoksas, arba antraip (ir tai yra pasekmės, kurias prašau skaitytoją visuomet turėti *in mente*⁵¹, nes būtų pernelyg

detalu kiekvienu atveju jas minėti) tikėjimo niekada nėra buvę, būtent todėl, kad jis buvo visada, arba, kitaip tariant, Abraomas yra pražuvęs.

Žinoma, šį paradoksą individas gali lengvai supainioti su gundymu, tačiau visiškai nebūtina dėl to jį nuslėpti. Žinoma, daugybės žmonių sąranga yra tokia, jog paradoksas juos atstumia; bet dėl to reikia ne tikėjimą paversti kuo nors kitu, ką ir pats galėtum turėti, bet verčiau prisipažinti, kad jo neturi, tuo tarpu turintys tikėjimą privalėtų pasirūpinti skiriamaisiais ženklais, kad paradoksą būtų galima atskirti nuo gundymo.

Taigi pasakojimas apie Abraomą aprėpia tokį teleologinį etikos suspendavimą. Neutrūko skvarbaus proto galvų ir fundamentalių tyrinėtojų, radusių pasakojimui analogų. Jų išmintis kilusi iš to puikaus teiginio, kad iš esmės viskas yra tas pat. Jei pažvelgsime į tai atidžiau, labai abejoju, ar visame pasaulyje rasime nors vieną analogą, - išskyrus vieną vėlesnį, nieko neįrodantį, - jei Abraomas iš tikrųjų reprezentuoja tikėjimą ir jei tikėjimas yra normaliai išreikštas jame, kurio gyvenimas yra ne tik paradoksiškiausias iš visų įmanomų, bet toks paradoksiškas, kad jo iš vis negalima įmanyti. Jis elgiasi absurdo dėka; juk tai, kad jis kaip individas yra aukščiau už visuotinybę, ir yra absurdiška. Šis paradoksas nemedijuojamas; mat kai tik jis bando jį medijuoti, turi pripažinti, kad buvo gundomas, o jei taip, tai jis niekada nepaaukos Izaoko arba, jeigu jis jau yra paaukojęs Izaoką, tai turi atgailodamas grįžti į visuotinybę. Absurdo dėka jis atgauna Izaoką. To-

dėl Abraomas nėra akimirką nėra tragiškasis didvyris, bet kažkas visiškai kita, - arba žudikas, arba tikintysis. Abromas neturi "aukso vidurio", išgelbstinčio tragiškąjį didvyrį. Todėl aš galiu suprasti tragiškąjį didvyrį, bet negaliu suprasti Abraomo, nors tam tikra beprotiška prasme žaviuosi juo labiau nei visais kitais.

Etinė Abraomo santykio su Izaoku išraiška visiškai paprasta - tėvas turi mylėti sūnų labiau nei pats save. Tačiau pati etika turi nemaža laipsniškų perėjimų; pažiūrėkime, ar šiame pasakojime esama kokios nors aukštesnės etikos išraiškos, galinčios etiškai paaiškinti jo elgesį, etiškai pateisinti jo etinio įsipareigojimo sūnui suspendavimą, kaip tik dėl to neperžengiančios etikos teleologijos ribų.

Kai sutrukdomas žygis, kuris yra visos tautos rūpestis, kai jį suturi dangaus nemalonė, kai piktoji dievybė pasiunčia visišką štilį⁵², išjuokiantį visas žmonių pastangas, kai pranašas atlieka savo sunkų uždavinį ir praneša, kad dievai įsako paaukoti jauną mergaitę - tėvas ją didvyriškai atnašaus. Jis didvyriškai slėps savo skausmą, net jei ir norėtų būti "niekingas vyras, drįstantis verkti"⁵³, o ne karalius, turįs elgtis karališkai. Ir jei jo krūtinėn įsisemkia vienišas skausmas, jei yra bent trys apie tai žinantys⁵⁴, greit jo skausmą žinos visi žmonės, tačiau taip pat žinos ir jo žygdarbį, kad jis dėl visų gerovės pasiryžęs paaukoti savo dukrą, jaunąją, gražiąją mergaitę. O kokia jos krūtinė! švelnūs skruostai, šviesūs auksiniai plaukai. Ir duktė graudins jį savo ašaromis ir tėvas gręš savo veidą į šalį, tačiau didvyris pakels peilį. - Kai garsas apie tai

pasieks tėvų namus, tai gražiosios Graikijos mergaitės paraus iš įkarščio, o jei duktė buvo sužadėta, tai jos sužadėtinis nesipiktins, bet didžiuosius, kad dalyvauja tėvo žygdarbyje, nes mergaitė priklausė jam švelniau negu tėvui.

Kai bebaimis teisėjas⁵⁵, išgelbėjęs Izraelį sunkią valandą, vienu atsikvėpimu tuo pačiu pažadu susaisto Dievą ir save, tuomet jis didvyriškai pavers jaunos mergaitės džiūgavimą, mylimosios dukters džiaugsmą sielvartu ir visas Izraelis gedės su ja jos mergystės; bet kiekvienas laisvas gimęs vyras tai supras, kiekviena drąsi moteris žavėsis Jefte ir kiekviena mergaitė Izraelyje trokš pasielgti taip, kaip jo duktė; mat ko gi verta būtų Jeftės pergalė, kurią jis pasiekė savo pažadu; jei jis to pažado neištesėtų, ar pergalė nebūtų vėl iš žmonių atimta?

Kai sūnus pamiršta savo pareigą, kai valstybė patiki tėvui teisingumo kardą, kai įstatymas reikalauja bausmės iš tėvo rankos, tai tėvas didvyriškai pamirš, kad kaltasis yra jo sūnus. Jis kilniai slėps savo skausmą, ir nebus nė vieno, kas juo nesižavėtų, net ir sūnus žavėsis tėvu ir kiekvieną kartą, kai interpretuojami Romos įstatymai, bus atsimenama, kad daugelis interpretavo juos mokyčiau, bet nė vienas - didingiau už Brutą⁵⁶.

Kita vertus, jei Agamemnonas būtų pasiuntęs žinią, įsakančią paimti Ifigeniją tam, kad būtų paaukota, palankiam vėjui vis greičiau nešant laivyną į tikslą, jei Jeftė, nesusaistytas jokio tautos likimą lemiančio pažado, būtų sakęs dukrai: "Dabar du mėnesius apraudok savo trumpą jaunystę, nes aš tave paaukosiu"; jei Brutus būtų turėjęs

teisų sūnų ir vis tiek būtų įsakęs liktoriams nubausti jį mirtimi - kas juos suprastų? Jei šie trys vyrai paklausti, kodėl taip padarė, būtų atsakę: "Tai yra išmėginimas, kuriuo mes išmėginami", ar jie būtų lengviau suprantami?

Kai Agamemnonas, Jektė, Brutus lemiamą akimirką didvyriškai nugali skausmą, jau yra didvyriškai netekę to, ką myli ir turi tik atlikti išorinį paaukojimą, pasaulyje niekada nebus tokios kilnios sielos, kuri nelietų užuojautos ašarų dėl jų skausmo ir susižavėjimo ašarų dėl jų žygdarbio. Kita vertus, jei šie trys vyrai prie to didvyriškumo, su kuriuo pakelia skausmą, lemiamą akimirką dar trumpai pridurtų: "O vis dėlto taip neatsitiks", - kas gi galėtų juos suprasti? Jei jie paaiškindami pridėtų: "Tuo mes tikime absurdo dėka", - kas juos suprastų lengviau? Mat kas gi lengvai nesuprastų, jog tai buvo absurdiška - tačiau ar kas nors suprastų, kad tuo galima tikėti?

Skirtumas tarp tragiškojo didvyrio ir Abraomo išslyk krenta į akis. Tragiškasis didvyris dar pasilieka etikos ribose. Jis leidžia etikos išraiškai turėti savo τέλος aukštesnėje etikos išraiškoje, etinį tėvo ir sūnaus arba dukters ir tėvo santykį jis redukuoja į jausmą, kurio dialektika iškyla jo santykyje su moralumo ideja. Čia negali būti nė kalbos apie pačios etikos suspendavimą.

Tačiau Abraomo atveju yra kitaip. Savo poelgiu jis peržengė visą etiką ir turėjo už jos ribų aukštesnį τέλος, dėl kurio etiką suspendavo. Mat aš labai norėčiau žinoti, kaip Abraomo poelgis galėtų būti susietas su visuotinybe, ar galima aptikti dar kokį nors ryšį tarp Abraomo poelgio

ir visuotinybės, išskyrus tai, kad Abraomas tą visuotinybę peržengė. Abraomas tai daro ne tam, kad išgelbėtų tautą, ne tam, kad išlaikytų valstybės idėją, ne tam, kad susitaikytų su įpykusiais dievais. Jei būtų galima kalbėti apie tai, kad dievybė buvo pikta, tai ji buvo įpykusi tik ant Abraomo, ir visas Abraomo poelgis neturi jokio ryšio su visuotinybe ir yra grynai asmeniškąs reikalas. Taigi, tuo tarpu, kai tragiškasis didvyris yra didis savo moraline dorybe, Abraomas yra didis savo grynai asmeniškąs dorybe. Abraomo gyvenime nėra jokios aukštesnės etikos išraiškos negu ta, kad tėvas turi mylėti sūnų. Čia negali būti nė kalbos apie etiką moraline prasme. Ir jei čia būtų kokios visuotinybės, tai ji buvo paslėpta Izaoke, glūdėjo Izaoko strėnose ir turėjo išreikti Izaoko lūpomis: "Nedaryk to, tu viską paverti nieku."

Kodėl gi Abraomas tai daro? Dėl Dievo ir - o tai vienas ir tas pat - dėl savęs. Jis daro tai dėl Dievo, nes Dievas pareikalauja tokio jo tikėjimo įrodymo, jis daro tai dėl savęs, kad galėtų sau parūpinti įrodymą. To vieningumas yra visiškai teisingai išreikštas žodžiu, kuriuo visada apibūdinamas šis santykis: tai išmėginimas, gundymas. Gundymas - ką tai reiškia? Paprastai žmogų gundo tai, kas nori sulaikyti jį nuo pareigos vykdymo, bet čia gundo pati etika, galinti sulaikyti nuo Dievo valios vykdymo. Bet kas gi yra pareiga? Pareiga juk būtent ir yra Dievo valios išraiška.

Čia norint suprasti Abraomą reikalinga nauja kategorija. Tokio santykio su dievybe pagonybė nepažįsta.

Tragiškasis didvyris neižengia į jokią asmeninį santykį su dievybe, jam pati etika yra dieviška, ir dėl to paradoksa galima medijuoti visuotinybe.

Abraomo negalima medijuoti, arba, kitais žodžiais tariant, jis negali kalbėti. Kai tik kalbu, išreiškiu visuotinybę, o kai to nedarau, - niekas negali manęs suprasti. Taigi, vos Abraomas išreikštų save visuotinybėje, privalėtų pasakyti, kad jo situacija yra gundymas, kadangi jis neturi jokios aukštesnės visuotinybės išraiškos, esančios virš visuotinybės, kurią Abraomas peržengia.

Šitaip mane žavėdamas, Abraomas kartu ir gąsdina. Tas, kas paneigia save ir pasiaukoja pareigai, kas atsisako baigtinybės, kad sugriebtų begalybę, - yra gana saugus; tragiškasis didvyris atsisako tikro dalyko dėl dar tikresnio ir stebėtojo akis ant jo saugiai ilsisi. Tačiau tas, kuris atsisako visuotinybės, idant užčiuoptų kažką dar aukštesnį, kas nėra visuotinybė, - ką daro jis? Ar tai gali būti kažkas kita nei gundymas? O jei ir gali, tai kas išgelbės individą, jei jis suklystų? Jis kenčia visą tragiškojo didvyrio skausmą, sunaikina savo džiaugsmą pasaulyje, visko išsižada ir galbūt tą pačią akimirką atima iš savęs tą pakilų džiaugsmą, jam tokį brangų, kad pirktų jį bet kokia kaina. Stebėtojas visiškai negali jo nei suprasti, nei leisti savo akiai saugiai ant jo ilsėtis. Galbūt ir apskritai neįmanoma atlikti to, ką ketina atlikti tikintysis, nes tai juk nepamaštoma. O jei tai atlikti ir įmanoma, kas galėtų individą išgelbėti, jei jis ne taip būtų dievybę supratęs? Tragiškasis didvyris reikalingas ašarų ir jų pareikalauja, ir kur tos pavydžios

akys, kurios būtų tokios nevaisingos, kad negalėtų raudoti su Agamemnonu, - bet ar yra toks, kurio siela taip paklydusi, kad drįstų apraudoti Abraomą? Savo žygį tragiškasis didvyris atlieka tam tikru momentu, bet laikui bėgant jis atlieka ne menkesnį žygį - jis aplanko tą, kurio siela prislėgta sielvarto, kurio krūtinė dėl dusinančių atodūsių negali gauti oro, kurį užgulusios apsunkusios, ašaromis neščios mintys; tragiškasis didvyris jam pasirodo, išsklaido sielvarto kerus ir atlaisvina jo šarvus, nuvilioja ašaras tuo, kad didvyrio kančiose kenčiantysis pamiršta savąsias. Abraomo negalima apraudoti. Prie jo prisiartinama su *horror religiosus*⁵⁷, kaip Izraelis artinosi prie Sinajaus kalno. O jei vienišas žmogus, lipantis į Morijos kalną virš Aulidės lygumos kylantį į dangaus aukštybes, nėra lunatikas, saugiai einantis per prarają, kai tuo tarpu stovintis kalno papėdėje žiūrėdamas į tai dreba iš baimės ir iš pagarbos bei pasibaisėjimo nedrįsta net jo pašaukti, - o jei jam būtų pasimaišę galvoje, jei jis būtų suklydęs! - Ačiū ir dar kartą ačiū žmogui, ištiesiančiam žodžio figos lapą tam, kurį užpuolė gyvenimo vargai ir paliko nuogą, kad anas galėtų juo pridengti savo apgailėtinumą. Ačiū tau, didis Shakespeare, tau, kuris gali pasakyti viską, viską, viską būtent taip, kaip yra - tačiau kodėl niekada neprabilai apie šį skausmą? Galbūt pasilaikei jį sau? Kaip mylimąjį, kurio net vardo pavydi pasauliui; mat poetas perka šią žodžių galią, kad išsakytų visas sunkias kitų paslaptis - už vieną mažytę paslaptį, kurios jis negali išsakyti, ir poetas nėra apaštalas, demoną jis išvaro tik demono galia⁵⁸.

Tačiau jei etika yra taip teleologiškai suspenduota, tai kaip tuomet egzistuoja individas, kuriame ji suspenduota? Jis egzistuoja kaip individas supriešintas visuotinybei. Ar jis nusideda? Juk, žiūrint į pačią nuodėmės idėją, tai yra nuodėmės forma; lygiai taip pat, kaip vaiko (kuris nenusideda, nes nėra savo egzistencijoje įsisaminęs nuodėmės kaip tokios) egzistencija, žiūrint į pačią nuodėmės idėją, vis dėlto yra nuodėminga ir kiekvieną akimirką etika jai kelia savo reikalavimus. Jei kas nors neigs, kad ta pati forma gali pasikartoti ir nebūdama nuodėme, tai Abraomas bus pasmerktas. Kaip gi egzistavo Abraomas? Jis tikėjo. Tai yra tas paradoksas, dėl kurio jis balansuoja ant smaigalio, ir kurio jis negali išaiškinti niekam kitam, nes paradoksas yra tai, kad jis kaip individas įeina į absoliutų santykį su absoliutu. Ar Abraomas yra išteisintas? Jo teisumas vėlgi yra paradoksas, mat jeigu jis yra išteisintas, tai ne kokios nors visuotinybės dėka, bet dėl to, kad yra individas.

Kaip individas įsitikina, kad yra išteisintas? Gana lengva visą būtį redukuoti į valstybės arba visuomenės idėją. Jei tai padaroma, tai lengva ją ir medijuoti; mat tuomet visiškai neprieinama iki to paradokso, kad individas kaip individas yra aukščiau už visuotinybę, - tai taip pat galiu vaizdžiai išreikšti Pytagoro teiginiu, kad nelyginiai skaičiai tobulesni už lyginius. Jei mūsų laikais atsitiktinai išgirsti atsaką, ginantį paradoksą, tai jis skamba turbūt taip: teisiama turi būti pagal rezultata. Tragiškasis didvyris, tapęs savo laiko *σκάνδαλον*⁵⁹, suvokdamas, kad

jis yra paradoksas, kurio neįmanoma suprasti, drąsiai šaukia savo laikui: "Rezultatas parodys, kad aš buvau teisus." Mūsų laikais toks šauksmas girdėti rečiau; mat mūsų laikai neiškelia didvyrių (tai jų trūkumas), bet taip pat nedaug jie teiškelia ir karikatūrų (tai jų privalumas). Kai mūsų laikais girdi žodžius: teisiama turi būti pagal rezultatą, tai iš karto aišku, su kuo turi garbės kalbėti. Taip kalbančių gentis yra skaitlinga, juos vadinsiu vienu bendru vardu - docentais. Jie pasinėrę savo mintyse, jų egzistavimas saugus, jie turi tvirtą padėtį gerai organizuotoje valstybėje ir garantuotas perspektyvas, nuo būties sukrėtimų juos skiria šimtmečiai ar net tūkstantmečiai, jie nebijo, kad tai gali pasikartoti, - ką gi pasakytų policija ir spauda! Jų gyvenimo užsiėmimas - teisti didžiuosius žmones ir teisti juos pagal rezultatą. Šitoks elgesys su didžiais žmonėmis išduoda keistą arogancijos ir niekingumo mišinį, - arogancijos, nes žmogus manosi esąs pašauktas teisti, niekingumo, nes nejaučia, kad jo gyvenimas galėtų būti nors truputį giminingas didžiųjų gyvenimui. Kiekvienas, kas nors kiek yra *erectioris ingenii*⁶⁰ ir kas nėra tapęs visiškai šaltu ir lipniu moliu, besitardamas prie didaus dalyko niekada neišleis iš galvos, kad nuo pasaulio sukūrimo buvo įprasta, jog rezultatas ateina paskiausiai ir kad norint iš tikrųjų ko nors iš didybės išmokti, reikia žiūrėti būtent pradžios. Jei turintis veikti teistų save pagal rezultatą, tai niekada net nepradėtų veikti. Net jei rezultatas džiugintų visą pasaulį, tai negalėtų padėti didvyriui; mat rezultatą jis sužinojo tik tuomet, kai viskas buvo baigta

ir ne dėl rezultato tapo didvyriu, bet dėl to, kad pradėjo.

Negana to, kadangi rezultatas yra baigtinybės atsakas į begalinį klausimą, tai savo dialektika jis yra visiškai kitokios prigimties, negu didvyrio egzistencija. Ar gali būti įrodinėjama, kad Abraomas turėjo teisę stotis priešais visuotinybę kaip individas todėl, kad per *stebuklą* gavo Izaoką? O jei Abraomas būtų iš tikrųjų paaukojęs Izaoką, ar dėl to jis būtų mažiau teisus?

Tačiau žmonėms knieti rezultatas, antai jiems magą sužinoti, kuo baigiasi knyga - apie baimę, vargą, paradokšą jie nieko nenori žinoti. Rezultatui estetiškai meilikuojama; jis ateina taip netikėtai ir taip pat lengvai, kaip laimikis loterijoje; ir išgirdęs rezultatą, žmogus sutvirtina save tikėjime. Tačiau nė vienas šventyklos plėšikas, besidarbuojantis geležimi ir plienu, nėra toks niekingas nusikaltėlis kaip žmogus, šitaip apiplėšiantis šventybes, ir net Judas už trisdešimt sidabrinių pardavęs savo Viešpatį nėra niekingesnis už šitaip parduodantį tai, kas didu.

Mano siela priešinasi tokiam nežmogiškam kalbėjimui apie didybę; pateikti didį dalyką iš milžiniško atstumo, neapibrėžtu pavidalu, pateikti jį, neiškeliant jo žmogiškumo - reiškia panaikinti pačią jo didybę. Net jei žmogus yra gimęs skurde, aš vis tiek iš jo reikalauju, kad jis nebūtų toks nežmogiškas, negalvotų apie karaliaus rūmus vien iš atstumo, vien miglotai svajodamas apie jų didybę, ir nesistengtų išaukštinti jų, tuo pat metu sunaikindamas savo niekingais įvaizdžiais; aš reikalauju iš jo turėti tiek žmogiškumo, kad tvirtai ir oriai žengtų taip

pat ir karaliaus rūmuose. Jis privalo turėti tiek žmogiškumo, kad neperžengtų visų ribų ir nepultų nesigėdydamas tiesiai iš gatvės į karaliaus menę, - tuo jis prarastų daugiau, negu karalius. Atvirkščiai, jis turėtų džiaugtis, laikydamasis kiekvienos padorumo taisyklės su linksmu ir patikliu svajingumu, kuris ir teiktų jam natūralumo. Tai tik palyginimas; mat minėtas skirtumas yra tik labai netobula dvasinės distancijos išraiška. Aš reikalauju iš kiekvieno žmogaus, kad jis negalvotų apie save taip nežmogiškai, jog nedrįstų įžengti į tuos rūmus, kur gyvena ne tik atsiminimas apie išrinktuosius, bet ir jie patys. Jis neturi begėdiškai veržtis į priekį ir primesti jiems savo giminybę; kiekvieną kartą jiems nusilenkdamas jis turi jausti palaimą, bet turi būti tiesus ir pasitikintis ir visuomet didesnis už padienę darbininkę, nes jei nebus už ją didesnis, tai niekada ir neįeis į vidų. O padės jam būtent baimė ir vargas, kuriais išmėginami didieji žmonės, antraip, jei tik jis turi nors kiek jėgų, tie žmonės tik sukeltų jam pagrįstą pavydą. O tai, kas gali būti didu tik per atstumą, tai, ką norima paversti kuo nors didžiu tuščiomis ir išskobtomis frazėmis, - visa tai patys žmonės ir sunaikina.

Kas pasaulyje buvo toks didis kaip toji malonės pilnoji moteris, Dievo Motina, Mergelė Marija? Tačiau kaip apie ją kalbama? Tai, kad ji buvo pagirta tarp moterų, nedaro jos didžia, ir jei nebūtų to keisto sutapimo, kad klausantieji sugeba galvoti taip pat nežmogiškai kaip ir kalbantieji, tai kiekviena jauna mergaitė galėtų paklausti: kodėl gi aš nebuva toji malonės pilnoji? Ir net jei ne-

turėčiau ką daugiau pasakyti, tai visiškai neatmesčiau to-
kio klausimo kaip kvailo; mat malonės atžvilgiu, abstrak-
čiai žiūrint, kiekvienas žmogus turi lygias teises. Pamiš-
tami vargas, baimė, paradoksas. Nepaisant visko, mano
mintis yra tyra, o galinčio taip mąstyti mintis iš tiesų
tampa tyra ir jei taip nebūtų, jis turėtų laukti kažko
siaubingo; mat tas, kuriam sykį sukilo tokie įvaizdžiai,
negali jų atsikratyti ir jei jis jiems nusideda, tai jie baisiai
keršija tyliu įsiūčiu, baisesniu už dešimties įniršusių re-
cenzentų riksmus. Nors Marija ir pagimdė stebuklingai,
bet jai tai atsitiko kaip ir kitoms moterims⁶¹, o visoms
moterims tas laikas yra baimės, vargo, paradokso laikas.
Žinoma, angelas buvo patarnaujanti dvasia, bet jis nebu-
vo paslaugi dvasia,ėjusi pas kitas jaunas Izraelio mergeles
ir sakiusi: neniekinkite Marijos, jai nutiko išskirtinis da-
lykas. Angelas atėjo tik pas Mariją ir niekas negalėjo jos
suprasti. Kuri gi moteris buvo taip paniekinta kaip Mari-
ja, ir argi ne tiesa, kad tą, kurį Dievas laimina, jis tuo
pačiu atsikvėpimu ir prakeikia. Tokią Mariją suvokiame
dvasia. Ji nėra jokia soste sėdinti ir su Dievu-vaiku žai-
džianti prašmatni dama - nors taip sakyti yra papiktini-
mas, bet dar labiau papiktina, kad ji taip kvailai ir meili-
kaujamai suvokiama. Ir kai ji visvien sako: "Štai aš Vieš-
paties tarnaitė"⁶², tai ji yra didi, ir aš manau, nesunku pa-
aiškinti, kodėl ji tapo Dievo Motina. Jai visiškai nereikia,
kad pasaulis ja žavėtusi, lygiai kaip Abraomui nereikia
ašarų, mat ji nebuvo didvyrė ir jis nebuvo didvyris, bet
jie tapo didesni už pastaruosius ne todėl, kad buvo atleisti

nuo vargo, kančios ir paradokso, bet būtent jų dėka.

Didu, kai poetas, pateikdamas tragiškąjį didvyrį žmonėms žavėtis, drįsta pasakyti: "Apraudokite jį, nes jis to nusipelnė"; mat didu yra būti vertam ašarų tų, kurie yra verti jas lieti; didu, kad poetas drįsta valdyti minias, drįsta lavinti žmones, kad kiekvienas išmėgintų save, išmėgintų, ar yra vertas apraudoti didvyrį, nes tuščias verksnių vandenėlis yra tik didvyrių nuvertinimas. - Tačiau yra dar didžiau kai tikėjimo didvyris net ir tauriausiams žmonėms, pasiruošusiems jį apraudoti drįsta tarti: "Ne mane, bet save apraudokite."

Susijaudini ir trokšti grįžti į tuos gražiuosius į laikus, saldus, salstelėjęs ilgesys veda į troškimo tikslą - pamatyti Kristų, klajojantį po Pažadėtąją Žemę. Pamirštami baimė, vargas, paradoksas. Ar taip jau lengva buvo tąsyk nesuklysti? Ar nebuvo baisu, kad šis žmogus, vaikstantis tarp kitų, yra Dievas, ar nebuvo baisu sėdėti šalia jo už stalo? Ar taip jau lengva buvo tapti apaštalu? Tačiau rezultatas - aštuoniolika šimtmečių padeda, padeda tai apgailėtinaai apgaulei, kuria žmonės apgaudinėja save ir kitus. Aš nedirštu norėti būti šių įvykių amžininkas, ir kaip tik todėl griežtai neteisiu suklydusių, nedirštu smerkti tų, kas matė Teisųjį.

Tačiau grįžtu prie Abraomo. Arba tuo metu, kai anas rezultatas nebuvo žinomas, Abraomas kiekvieną minutę buvo žudikas, arba mes susiduriame su paradoksu, viršijančiu bet kokią medijavimą.

Taigi Abraomo istorijoje esama teleologinio etikos

suspendavimo. Jis kaip individas tapo aukštesnis už visuotinybę. Tai paradoksas, kurio neįmanoma medijuoti. Kaip jis į tai įėjo yra lygiai taip nepaaiškinama, kaip ir tai, kaip jis paradokse išsilaikė. Ir jei su Abraomu yra ne taip, tai jis yra net ne tragiškasis didvyris, bet žudikas. Kvaila norėti ir toliau vadinti jį tikėjimo tėvu ir kalbėti apie tai žmonėms, besirūpinantiems tik žodžiais. Tragiškuoju didvyriu žmogus gali tapti savo jėgomis, bet tikėjimo riteriu - ne. Kai žmogus žengia tam tikra prasme sunkiu tragiškojo didvyrio keliu, tai daugelis gali jam partarti, bet einančiam siauru tikėjimo keliu niekas negali partarti, niekas negali jo suprasti. Tikėjimas yra stebuklas, ir vis dėlto nė vienas žmogus nėra iš jo išstumtas, nes visą žmonių gyvenimą suvienija aistra*, o tikėjimas ir yra aistra.

PROBLEMA II

Ar esama absoliučios pareigos Dievui?

Etika yra visuotinė ir kaip tokia dieviška. Todėl kas nors, sakydamas, kad kiekviena pareiga iš esmės yra pareiga Dievui, yra teisus; bet jei negali pasakyti daugiau,

* Lessingas vienoje vietoje yra pasakęs kažką panašaus grynai estetiniu požiūriu. Iš tikrųjų jis norėjo parodyti, kad sielvartas taip pat gali turėti sąmojingą išraišką. Tam jis pateikia nelaimingojo anglų karaliaus Edvardo II žodžius, pasakytus tam tikroje situacijoje. O kaip priešpriešą pateikia iš Diderot pasiskolintą pasakojimą apie valstietę ir

tai šitaip pasako, kad iš tikrųjų nėra jokios pareigos Dievui. Pareiga tampa pareiga nurodant Dievą, bet pačioje pareigoje į santykį su Dievu aš neįžengiu. Štai esama pareigos mylėti savo artimą. Tai pareiga dėl to, kad nurodo Dievą, bet šioje pareigoje aš įžengiu į santykį ne su Dievu, bet su artimu, kurį myliu. Tad jei sakau, kad mano pareiga yra mylėti Dievą, tai iš tikrųjų sakau tik tautologiją, kadangi žodis "Dievas" čia vartojamas visiškai abstrakčia prasme, kaip tai, kas dieviška, t.y. visuotinybė, t.y. pareiga. Taigi žmonių giminės būtis tobulai užsiškliaudžia tarsi rutulys, kurį etika tuo pat metu ir apriboja,

vieną jos pasakymą. Toliau jis tęsia vokiškai: *Auch das war Witz, und noch dazu Witz einer Bäuerin; aber die Umstände machten ihn unvermeidlich. Und folglich auch muss man die Entschuldigung der witzigen Ausdrücke des Schmerzes und der Betrübniß nicht darin suchen, dass die Person, welche sie sagt, eine vornehme, wohlherzogene, verständige, und auch sonst witzige Person sey; denn die Leidenschaften machen alle Menschen wieder gleich: sondern darin, dass wahrscheinlicher Weise ein jeder Mensch ohne Unterschied in den nämlichen Umständen das nämliche sagen würde. Den Gedanken der Bäuerin hätte eine Königin haben können und haben müssen: so wie das, was dort der König sagt, auch ein Bauer hätte sagen können und ohne Zweifel würde gesagt haben. Cfr. Sämtliche Werke. XXX. p. 223*

"Tai taip pat buvo sąmojis, ir dar valstietės sąmojis; bet aplinkybės padarė jį neišvengiamą. Taigi ir pateisinimo sąmojingiems skausmo ir liūdesio pasireiškimams reikia ieškoti ne tokio, kad tai sakantis asmuo yra maloni, gerai išauklėta, o be to dar ir sąmojinga asmenybė; mat aistros vėl visus žmones sulygina, bet tokio, kad vieno domis aplinkybėmis kiekvienas žmogus greičiausiai pasakytų tą patį. Valstietės mintis galėtų ir privalėtų ateiti į galvą ir karalienei: lygiai kaip ir tai, ką ten sako karalius, galėtų pasakyti ir valstietis."

ir pripildo turinio. Dievas tampa nematomu, pradingstančiu tašku, bejėge mintimi, jo galia yra tik etika, pripildanti būtį. Jei kas panorėtų mylėti Dievą kita nei čia pažymėta prasme, tai jis būtų isterikas ir mylėtų fantomą, kuris, jei tik pajėgtų kalbėti, jam pasakytų: "Aš nereikalauju tavo meilės, pasilik savo vietoje." Jei kas panorėtų mylėti Dievą kitaip, tai ta meilė būtų įtartina - kaip toji, kurią aptaria Rousseau - kai užuot mylėję artimą, žmonės myli stabą.

Jei yra taip, kaip čia išdėstyta, jei žmonių gyvenime nėra jokio nelygstamumo, o tas, kuris yra, yra tik dėl atsitiktinumo, iš kurio niekas neplaukia, jei būtis suvokiama kaip idėja, tai Hegelis teisus; tačiau jis neteisus kalbėdamas apie tikėjimą ir leisdamas laikyti Abraomą tikėjimo tėvu; mat tuo jis yra ištaręs nuosprendį ir Abraomui, ir tikėjimui. Hegelio filosofijoje⁶³ *das Äussere (die Entäusserung)*⁶⁴ yra aukščiau už *das Innere*⁶⁵. Tai dažnai iliustruojama pavyzdžiu. Vaikas yra *das Innere*, vyras - *das Äussere*; iš čia plaukia, kad vaikas apibrėžia būtent išorę ir, atvirkščiai, vyras kaip *das Äussere* yra apibrėžtas būtent per *das Innere*. Tikėjimas, priešingai, yra tas paradoksas, kad vidujybė yra aukščiau už išoriškumą arba - vėl prisiminkime ankstesnę pasakymą - nelyginiai skaičiai yra aukščiau už lyginius.

Etiškai suvokiant gyvenimą, individo uždavinys yra atsikratyti vidinių apibrėžčių ir išreikšti jas išorėje. Kiekvieną kartą, kai individas suvirpa, kiekvieną kartą, kai nori laikytis nuošaly arba vėl pasprukti į vidinį jausmų,

nuotaikos ir t.t. apibrėžtumą, jis nusideda ir yra gundomas. Tikėjimo paradoksas yra tai, kad esama išorei nelygstamos vidujybės, vidujybės, kuri, reikia pažymėti, yra ne tapati pirmajai, bet nauja vidujybė. To nevalia pamiršti. Naujausioji filosofija lyg niekur nieko "tikėjimą" leido sau pakeisti betarpiškumu. Tai padarius, juokinga neigti, kad tikėjimo būta visais laikais. Tuo būdu tikėjimas patenka į visiškai prastą kompaniją su jausmais, nuotaika, idiosinkrazija, *vapeurs*⁶⁶ ir t.t. Šia prasme filosofija gal ir teisi, teigdama, kad tuo negalima pasitenkinti. Tačiau niekas neįgaliojo filosofijos taip kalbėti. Anksčiau už tikėjimą atliekamas begalybės judesys ir tik tada, *nec opinata*⁶⁷, absurdo dėka - pasirodo tikėjimas. Šitai galiu gerai suprasti, nors ir neteigiū, jog turiu tikėjimą. Jei tikėjimas nėra daugiau, negu tai, kuo jį laiko filosofija, tai jau Sokratas yra nuėjęs toliau, daug toliau, nors iš tiesų yra atvirkščiai - jis dar nėra tikėjimo priėjęs. Intelektu požiūriu jis yra atlikęs begalybės judesį. Jo nežinojimas yra begalinė rezignacija. Šią užduotį, nors mūsų laikais ji ir sumenkinama, žmogus dar pajėgia atlikti; bet tik tada, kai ji jau atlikta, tik tada, kai individas yra išsėmęs save begalybėje, tik tada pasiekiamas tas taškas, kai gali prasiveržti tikėjimas.

Tikėjimo paradoksas juk tas, kad individas yra aukščiau už visuotinybę, kad individas (prisimenant vieną dabar rečiau pasitaikančią dogminę perskyrą) savo santykį su visuotinybe apsprendžia savo santykiu su absoliutu, o ne santykį su absoliutu - savo santykiu su visuotinybe. Paradoksas taip pat gali būti išreiškiamas sakant, kad eg-

zistuoja absoliuti pareiga Dievui; mat šiame pareigos santykyje individas turi absoliutų santykį su absoliutu. Kai dėl to sakoma, jog mylėti Dievą yra pareiga, tai tuo sakoma kas kita, nei prieš tai; mat jei ši pareiga absoliuti, tai etika redukuojama į reliatyvumą. Iš to neplaukia, kad ji turi būti sunaikinama, bet ji įgauna visiškai kitą išraišką, paradoksišką išraišką, tokią, kad, pvz., dėl meilės Dievui tikėjimo riteris priverstas savo artimo meilei suteikti pavidalą, priešingą negu tas, kurio reikalauja etika.

Jei yra kitaip, tai tikėjimui nėra vietos būtyje. Tada tikėjimas yra gundymas ir Abraomas yra pražuvęs, nes jam pasidavė.

Šio paradokso medijuoti neįmanoma; mat jis remiasi būtent tuo, kad individas yra tik individas. Kai tik individas nori išreikšti savo absoliučią pareigą visuotinybėje ir suvokia pareigą visuotinybei, tai pats prisipažįsta esąs gundomas, ir jei jis tam gundymui pasipriešins, jis neatliks vadinamosios absoliučios pareigos, o jei nesipriešina, tai nusideda, net jei jo poelgis *realiter* tampa tuo, kas buvo jo absoliuti pareiga. Tai ką gi Abraomas turėjo daryti? Jei jis pasakytų kokiam žmogui: "Aš myliu Izaoką labiau už viską pasaulyje, dėl to man taip sunku jį paaukoti", tai tas žmogus juk papurtytų galvą ir pasakytų: "Tai kodėl gi nori jį paaukoti?"; arba jei jis būtų sumanus, tai būtų perpratęs Abraomą - kad jis rodo jausmus, taip prieštaraujančius jo poelgiui, kad verčia šauktis dangaus.

Pasakojime apie Abraomą randame tokį paradoksą. Etiškai išreikštas jo santykis su Izaoku šitoks: tėvas turi

mylėti sūnų. Absoliutaus santykio su Dievu akivaizdoje, etinis santykis virsta reliatyviu. Į klausimą “kodėl?” Abraomas negali nieko atsakyti - nieko, išskyrus tai, kad tai išmėginimas, gundymas, o gundymas, kaip aukščiau minėta, yra vienovė poelgio, kuris tuo pat metu atliekamas ir dėl Dievo, ir dėl savęs. Šiedu apibrėžimai atitinka vienas kitą ir kalboje. Matydamas žmogų darant kažką, kas nederą su visuotinybe, sakai, kad jis vargu ar daro tai dėl Dievo, ir tuo pasakai, kad jis tai daro dėl savęs. Tikėjimo paradoksas yra praradęs tarpinę grandį, t.y. visuotinybę. Viena vertus, jis išreiškia aukščiausią egoizmą (padaryti tą baisų dalyką, kurį jis daro, dėl savęs); kita vertus - absoliutų atsidavimą - padaryti tai dėl Dievo. Tikėjimo negalima medijuoti visuotinybe; mat tuo jis būtų paverstas nieku. Tikėjimas yra toks paradoksas, kad individas visiškai negali padaryti savęs kam nors suprantamo. Žmonės įsikala į galvą, kad individą gali suprasti kitas individas, esantis tokioje pat situacijoje. Šitoks požiūris būtų neįmanomas, jei mūsų laikais daugybe būdų nebūtų bandoma gudrybėmis pasiekti didybės. Vienas tikėjimo riteris visiškai negali padėti kitam. Arba individas tampa tikėjimo riteriu, prisiimdamas paradoksą, arba niekada juo netampa. Šiose sferose partnerystė visiškai neįmanoma. Tik individas pats sau gali bent kiek aiškiau atskleisti tai, kaip reiktų suprasti Izaoką. Ir net jei, apskritai kalbant, būtų galima nuspręsti, kuo reiktų laikyti Izaoką (tai galėtų būti juokingiausias prieštaravimas - individą, esantį būtent anapus visuotinybės, išreikšti visuotinėmis apibrėžtimis, o

Baimė ir drebėjimas

tu tuo tarpu jis turi elgtis būtent kaip individas, esantis anapus visuotinybės), vis tiek individas niekada negalėtų įsitikinti tuo per kitus, o tik per save patį kaip individą. Todėl, net jei ir atsirastų toks bailus ir apgailėtinas žmogus, kad norėtų tapti tikėjimo riteriu svetima atsakomybe, vis tiek juo netaptų; mat tikėjimo riteriu tampa tik individas kaip individas, ir tai toji didybė, kurią galiu suprasti, į ją neįeidamas, nes man trūksta drąsos; bet tai yra ir tasai siaubas, kurį suvokti galiu dar geriau.

5.4. Proto ir tikėjimo konfliktas:

S. Kierkegaard'as, „Baimė ir drebėjimas“

S. Kierkegaard, *Baimė ir drebėjimas*, Vilnius: Aidai, 1998, p. 76–126.

Šiame tekste Sørenas Kierkegaard'as nagrinėja į akis nekrištamą, bet labai problemišką dalyką. Atrodo savaime suprantama, kad religija grindžia etiką ir moralę. Religija pasako, kas gera ir bloga, kokioms vertybėms, kokia yra žmogaus ir pasaulio kilmė, prasmė bei tikslas. Čia Kierkegaard'as pastebi, kad tarp religijos ir etikos yra „užplūmusias“ konfliktas. Mąstytojas tikslina religijos sampratą ir atskleidžia kėjimą nuo tikybos. Religijoje jis brėžia vertikaliąją ir horizontaliąją

Horizontalioji yra žmonių tarpusavio santykiai – tai papročių ir etikos sfera. Kierkegaard'as atkreipia dėmesį, kad čia galima apsieiti ir be tikėjimo kaip tiesioginio santykio su Dievu. Vertikaliuoji ašis – tai tiesioginis individo santykis su Dievu. Tai yra tikėjimas, kuris gali neturėti nieko bendra su tikyba ir bendruomene. Būtent čia išryškėja tikybos ir tikėjimo konfliktas. Šį probleminį momentą Kierkegaard'as išryškina nagrinėdamas Abraomo pavyzdį iš „Pradžios knygos“. Abraomas laikomas tikėjimo tėvu, taigi gali būti sektinas pavyzdys. Tačiau kas būtų, jei mes bandytume juo sekti – t. y. bandytume paaukoti savo vaiką, grįsdami savo veiksmą Dievo paliepimu. Ar mus galėtų suprasti kiti žmonės ir pritarti šiam veiksmui? Čia pasirodo, kad religijos ir etikos santykis yra nevienareikšmis ir paradoksalus. Viena vertus, religija grindžia etiką, kita vertus, ji konfrontuoja su etika. Būtent šį paradoksą reikia suprasti nagrinėjant Kierkegaard'o tekstą. Taip pat reikia išsiaiškinti: 1) kokie yra etikos ir religijos, proto ir tikėjimo, begalinės rezignacijos riterio ir tikėjimo riterio skirtumai, 2) kodėl šie skirtumai veda į etikos ir religijos prieštarą, 3) kodėl tikėjimas yra paradoksalus ir protui nesuprantamas.

KLAUSIMAI TEKSTUI:

1. Kaip manote, kokių dvejų pasaulių perskyrą įveda Kierkegaard'as? Ką jis turi omenyje? Pabandykite išsamiau nusakyti. (p. 76)
2. Kaip paprastai suprantamas pasakojimas apie Biblijos personažą Abraomą? Kodėl Kierkegaard'as nuvertina šios istorijos pasakojimus per pamokslus sekmadienio mišiose? (p. 77–79)
3. Kuo Abraomas skiriasi nuo jaunuolio, kuris norėdamas sekti Kristumi būtų turėjęs išdalyti savo turta? Kodėl, norint suprasti Abraomą, reikia atkreipti dėmesį į baimę šioje istorijoje? (p. 77–78)
4. Ar mes galėtume suprasti pažįstamą ar draugą, jeigu jis norėtų pasielgti kaip Abraomas? (p. 78)
5. Kaip Abraomo paradoksą formuluoja Kierkegaard'as? Kas yra Abraomas etiniu, o kas religiniu požiūriu? (p. 79–80)

6. Kokias supratimo strategijas išbando Kierkegaard'as, norėdamas suprasti Abraomą? (p. 80–83)
7. Kaip Kierkegaard'as atriboja filosofiją ir religiją? Ar gali filosofija suteikti tikėjimą? (p. 84)
8. Kodėl, autoriui kartojant Abraomo veiksmus, jo rezignacija vis vien būtų tik tikėjimo surogatas? (p. 86)
9. Kokie absurdoi yra užslėpti Abraomo tikėjime ir kodėl jų nėra Kierkegaard'o rezignacijoje? (p. 87)
10. Kaip suprantate Kierkegaard'o įvestą perskyrą tarp baigtinybės ir begalybės? Kaip jis siejasi su pradžioje įvesta dvejų pasaulių perskyra? (p. 88–89)
11. Kodėl nesunku atpažinti „begalinės rezignacijos riterį“ (kaip jūs suprantate, kas jis toks?) ir kodėl sunku iš išorės atpažinti „tikėjimo riterį“? (p. 90–93)
12. Kaip supratote, kokias „gyvenimo stadijas“ reiškia šios pakopos: „baigtinybės vergas“ → „begalybės riteris“ → „tikėjimo riteris“? Koks tai kelias? (p. 94–100)
13. Kokį vaidmenį atlieka protas pereinant į „begalybės riterio stadiją“ (rezignuojant) ir ar jis atlieka kokį nors vaidmenį pereinant į „tikėjimo riterio“ stadiją? (p. 100–103)
14. Kuo tikėjimas skiriasi nuo jaunos mergaitės įsitikinimo? (p. 101–102)
15. Kodėl autorius negali atlikti tikėjimo judesio? (p. 104–105)
16. Kodėl Abraomui suvokti reikalinga baimė? (p. 108)
17. Kaip supratote – „etika kaip tokia yra visuotinybė“? Ar etika ir moralė gali išlikti socialinėje aplinkoje be pretenzijos į visuotinumą ir universalumą (ar įstatymų, taisyklių, moralinių normų turi laikytis visi, ar tik kai kurie)? (p. 110)
18. Kaip ir kokioje iš anksčiau minėtų stadijų individas savo *telos* (tikslą) turi visuotinybėje? Kas etikos atžvilgiu yra „individo gundymas nusidėti“? (p. 110)
19. Kodėl etikos atžvilgiu tikėjimas yra paradoksas? (p. 111–112)

20. Kodėl tikėjimas kaip „individo absoliutus santykis su absoliutu“ yra „absoliučiai nemedijuojamas“ (t. y. neišreiškiamas sąvokomis ir nesuprantamas bei nepaaiškinamas protu)? (p. 112–113)
21. Kuo skiriasi Abraomo ir Agamemnono vaikų aukojimai (eti-
niais ir religiniais aspektais)? (p. 114–117)
22. Kas yra gundymas religiniu požiūriu, kai etika yra teleologiš-
kai (siekiant tam tikro tikslo) suspenduojama? (p. 117)
23. Kodėl Abraomas negali kalbėti? Kodėl Sara jo negali suprasti?
(p. 118)
24. Jei Abraomas būtų paaukojęs Izaoką, ar jis būtų buvęs mažiau
teisus? (p. 120–123)
25. Kodėl ir kuria prasme „tą, kurį Dievas laimina, jis tuo pačiu
atsikvėpimu ir prakeikia“? (p. 124)
26. Kodėl būti šalia Kristaus galėjo būti baisu? (p. 125)
27. Tad ar esama teleologinio etikos suspendavimo? (p. 126)

PAGALBINĖ LITERATŪRA:

T. Sodeika, „Įvadas“, in: S. Kierkegaard, *Baimė ir drebėjimas*, Vilnius: Ai-
dai, 1995, p. 7–51. (Kierkegaard'o biografija, kūrybos raida, pagrindinių „Bai-
mės ir drebėjimo“ problemų aptarimas)